

**NATUURONDERZOEK
t.b.v. bouwplannen voor de
MAXIMA-LOCATIE
te Waarder**

Eindrapportage

Moordrecht, 17 juli 2013

in opdracht van
Woningbouwvereniging Reeuwijk
i.s.m. Cleton & Com

Natuurinventarisatie t.b.v.
Het bebouwen van braakliggend terrein
de Maxima-Locatie te Waarder

onderzoeksterrein gelegen binnen
kilometerhok 116/ 452

foto voorpagina: overzichtsfoto werklocatie fase 2

Voor gewaarmerkte rapportage,
contact opnemen met GroenTeam

onderzoek en rapportage onder verantwoordelijkheid van:
drs. John Mulder, veldinventarisatie
ing. Jan Oosterbaan, eindrapportage

*INHOUDSOPGAVE**pagina*

1 INLEIDING	
1.1 Situering en ingreep	4
1.2 Natuurtoets als instrument.....	5
1.3 Te verrichten onderzoek.....	8
2 LITERATUURONDERZOEK	
2.1 Vaatplanten, mossen en overige begroeiing	11
2.2 Zoogdieren	11
2.3 Broedvogels.....	12
2.4 Reptielen en amfibieën	13
2.5 Vissen en andere waterorganismen.....	14
2.6 Insecten en overige ongewervelde soorten.....	14
2.7 Conclusies uit beschikbare gegevens	15
3 LOCATIEONDERZOEK EN VELDINVENTARISATIE	
3.1 Context vigerende regelgeving gebiedsbescherming.....	16
3.2 Gebiedsverkenning en habitatbeoordeling fasen 2 en 3	16
3.3 Nadere veldinventarisatie werkgebied fase 2.....	20
4 FINALE CONCLUSIES EN TOETSING	22
BIJLAGE 1 – RELEVANTE ASPECTEN VAN DE REGELGEVING	24
BIJLAGE 2 – BEOORDELINGSSCHEMA HANDELWIJZE FF-WET	36
BIJLAGE 3 – STROOMSCHEMA ONTHEFFINGSPROCEDURE	37
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	38
GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN	41

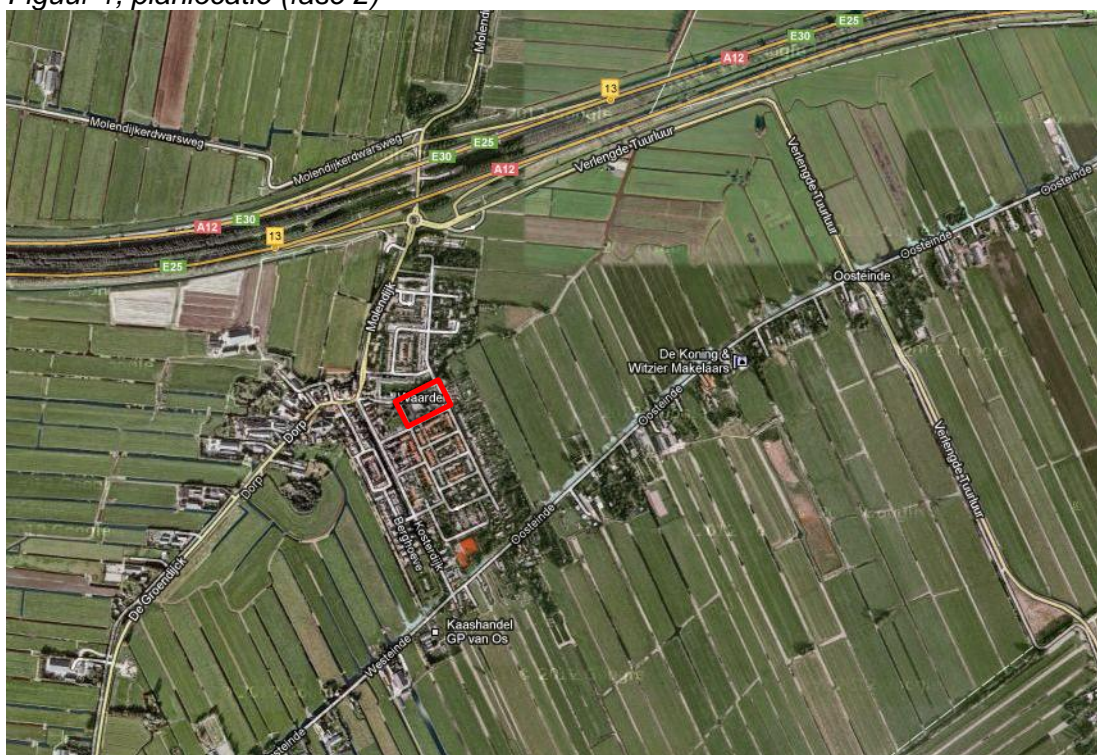
1 INLEIDING

1.1 Situering en ingreep

Situering plangebied

De onderzoekslocatie ligt in het centrum van het dorp Waarder (aanduiding in figuur 1). Het omvat een braakliggend, nat en deels zandig begroeid terrein met enkele grotere bomen. Het sluit aan de noordzijde aan op groenvoorzieningen van het zorgcomplex Kervelland en op een particuliere tuin. Aan de overige zijden sluit het aan op straatverharding.

Figuur 1, planlocatie (fase 2)

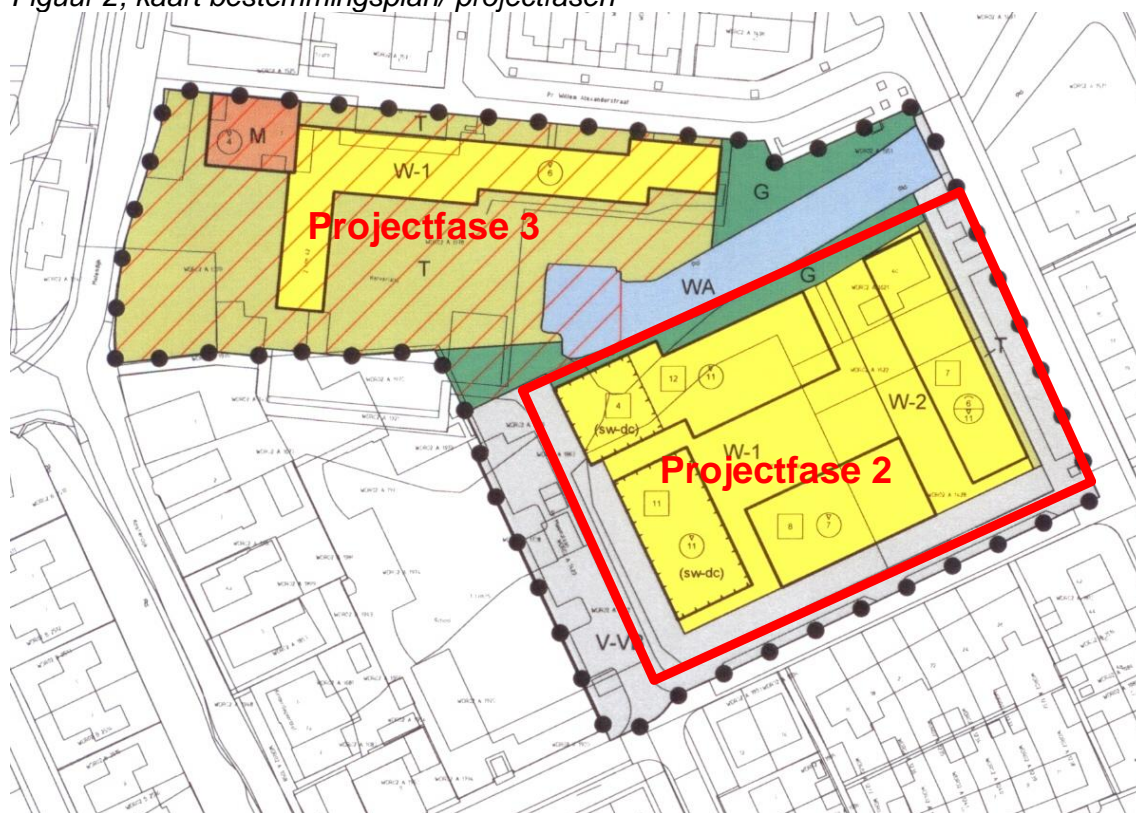
Voorgenomen ingreep

Op deze locatie wordt in projectfase 2 nieuwbouw gerealiseerd ten behoeve van vervanging van de in projectfase 3 te slopen, bestaande bebouwing van het zorgcentrum Kervelland (zie figuur 2 volgende bladzijde).

Hiertoe wordt het braakliggende terrein van projectfase 2 grotendeels bebouwd en verhard. In deze projectfase wordt géén bebouwing gesloopt: dat vindt pas plaats in projectfase 3, welke fase in dit onderzoek slechts als bureaustudie is begrepen.

De werkzaamheden voor fase 2 betreffen, naast het verwijderen van begroeiing waaronder enkele bomen, het geheel bouwrijp maken. De daarmee plaats vindende veranderingen zijn zodanig dat naar verwachting het gehele gebied dient te worden opgeschoond en vergraven waarbij bestaande begroeiing grotendeels zal verdwijnen.

Figuur 2, kaart bestemmingsplan/ projectfasen

1.2 Natuurtoets als instrument

De regelgeving met betrekking tot natuur kent twee typen bescherming: 'soortbescherming' (Flora- en faunawet) en 'gebiedsbescherming' (Natuurbeschermingswet/ Natura 2000). Gebiedsbescherming staat *naást* soortbescherming: de regels van wetten sluiten elkaar dus niet uit doch vullen elkaar aan.

Naast deze soort- en gebiedsbescherming kan ook nog provinciaal natuurbeleid een rol spelen, zoals (in Zuid-Holland) de Ecologische Hoofd Structuur en weidevogelgebieden. Toetsing aan gebiedsbescherming vindt uitsluitend plaats *indien beschermde gebieden in het geding zijn*, terwijl toetsing aan de soortbescherming *altijd* vereist is, óók in de beschermde gebieden (uitgebreidere regelgeving, zie Bijlage 1).

Soortbescherming

De Flora- en faunawet (Ff-wet) is geheel gericht op soortbescherming, dat wil zeggen bescherming van afzonderlijke soorten planten en dieren *'in welke situatie dan ook'*.

Omdat deze wet *alle* soorten planten en dieren omvat, óók in Nb-wet gebieden, wordt bij natuuronderzoek primair aangehaakt op de wetgeving in de Ff-wet (zie hieronder).

De Ff-wet biedt bescherming aan planten en dieren tegen zogeheten 'natuurschade': daarmee wordt bedoeld op negatieve effecten door de ingreep met betrekking tot bepaalde categorieën dieren en planten (zie ook lijst gebruikte termen en afkortingen). In deze wet zijn ook de Europese Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn geïmplementeerd.

Binnen het beschermingskader van de Ff-wet wordt onderscheid gemaakt tussen:

- 'soorten' ingrepen
- een aantal '*wettelijke belangen*'
- verschillende categorieën planten en dieren (tabellen 1 t/m 3 AmvB; zie LNV 2005/ Staatsblad 2004/501).

Juridisch zwaarder beschermde soorten

Van de categorieën planten en dieren vormen de soorten van 'tabel 2 en 3 AMvB' de juridisch zwaarder beschermde soorten:

- m.b.t. tabel 3 wordt weer onderscheid gemaakt tussen '*Bijlage 1-soorten*' en soorten uit '*Bijlage IV van de Habitatrichtlijn*' (DLG 2006);
- m.b.t. broedvogels wordt onderscheid gemaakt in categorieën 1 t/m 4 (vogels met *jaarrond beschermde nesten*), categorie 5 (vergelijkbaar met 1 t/m 4 doch minder stringente bescherming) en algemene broedvogels (DR 2009; Bijlage1/ blz.28-29).

Daarnaast gelden voor de zwaarst beschermde soortgroepen, te weten soorten uit *Bijlage IV van de Habitatrichtlijn* en *broedvogels categorie 1 t/m 4*, ook verschillende wettelijke belangen waaronder ál of géén ontheffing kan worden verkregen.

Type ingreep en wettelijke belangen

Ingrepen worden onderscheiden in onder meer:

- '*ruimtelijke ingreep*'
- '*bestendig beheer en onderhoud*'

In beginsel vergt een 'ruimtelijke ingreep' met aanwezigheid van een soort uit tabel 2 en/of 3 AMvB, een aanvraag van ontheffing (echter, zie ook 'Gedragscode', Bijlage 1/ blz.32).

Daarnaast worden 7 verschillende wettelijke belangen onderscheiden (Bijlage 1/ blz. 27). Regulier is voor een ruimtelijke ingreep ten behoeve van een commercieel project, het wettelijke belang '*ruimtelijke inrichting of ontwikkeling*' van toepassing.

Indien daarbij soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn in het geding zijn (zoals vleermuizen, bepaalde reptielen, amfibieën en libellen) of van de Vogelrichtlijn (jaarrond beschermde nesten), kan onder dat belang géén ontheffing worden verkregen, wat voor de uitvoering van het project een *ernstige belemmering* kan vormen.

Realisatie kan dan slechts plaatsvinden indien maatregelen worden genomen opdat de ecologische functionaliteit op elk moment en voortdurend wordt gegarandeerd.

In dat geval kan worden gezien of ook een wettelijk belang van toepassing is dat ook in de betreffende Europese richtlijn is opgenomen, onder welk regiem dan wél een ontheffing kan worden verkregen, zoals een '*dwingende reden van groot openbaar belang*' (Bijlage 1/ blz.27; zie ook Bijlage 1/ blz.28 'uitzonderingspositie broedende vogels'; blz.29 'Wettelijke belangen m.b.t. broedvogels' en blz.30 'wettelijke belangen en tabel 3 AMvB).

Ingreep en natuurschade

Een ruimtelijke ingreep gaat mogelijk ten koste van een deel van de op de planlocatie aanwezige flora en fauna, in de aanlegfase en soms ook in de gebruiksfase: natuurschade ontstaat door ingrepen als, in de onderhavige situatie, vooral het verplaatsen van het schuurtje, het opschonen van het terrein en bouwrijpmaken.

Wat als 'natuurschade' wordt beoordeeld is verschillend met betrekking tot het gedrag en de leefwijze van de verschillende (planten en) diersoorten (zie DLG 2006). Onder natuurschade zoals bedoeld onder art. 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet wordt

begrepen de schade welke door werkzaamheden wordt toegebracht aan ter plaatse voorkomende (individuen of populaties van) beschermde soorten planten en dieren en vaste verblijf- en voortplantingsplaatsen daarvan (Bijlage 1/ blz.24-25).

Wettelijke zorgplicht en verstoring of bedreiging van individuele planten of dieren

Naast de specifieke regelgeving ten aanzien van de soorten van tabellen 2 en 3 AmvB, bestaat de algemene zorgplicht voor álle (planten en) dieren, dus naast de soorten van tabellen 2 en 3 ook voor de soorten van tabel 1, maar ook voor alle onbeschermde soorten (art. 2 Ff-wet, zie ook Bijlage 1/ blz.25-26). Daartussen bestaat enige nuance:

- * Met betrekking tot juridisch zwaarder beschermde soorten en het strikte beschermingsregiem van een deel daarvan, *dient absoluut te worden voorkómen* dat individuen van de betreffende soorten worden bedreigd (zie LNV 2005 en DR 2009).
- * In het kader van de zorgplicht ligt dat iets minder strikt: men dient bij uitvoering van ingrepen zodanige maatregelen te nemen dat verstoring of bedreiging van individuele dieren ‘zo veel als redelijkerwijs verwacht mag worden’, wordt voorkomen (LNV 2005).

Gebiedsbescherming

Natuurbeschermingswet

De regelgeving met betrekking tot speciale beschermingszones in het kader van de Vogel- of Habitatrichtlijn (resp. REG 1979 en REG 1992/1997), Natura 2000 gebieden (‘Wetlands’) en (Rijks-)natuurmonumenten is opgenomen in de Natuurbeschermingswet (Nb-wet 1998, zie verder Bijlage 1/ blz.34).

Werkzaamheden binnen een Nb-wet gebied vergen een Nb-wet vergunning, echter ook functies 'buiten' een Nb-wetgebied die wél een ecologische functie voor de 'aangewezen soorten' van het Nb-wetgebied hebben, kunnen onder sommige condities ook een Nb-wetvergunning eisen ('externe werking', art.16 lid 4 Nb-wet).

Ecologische hoofdstructuur en weidevogelgebieden

De EHS betreft eveneens bescherming van natuurwaarden binnen begrensde gebieden, waarbij wordt uitgegaan van een 'nee tenzij'-beleid. Voor de EHS hebben Rijk en Provincie samen spelregels ontwikkeld welke zijn vervat in de provinciale regelgeving (Bijlage 1). Werkzaamheden binnen de EHS of in (aangewezen) weidevogelgebieden vergen een provinciale vergunning, waarbij compensatie van eventueel verstoorde natuurwaarden wordt vereist.

Wettelijke onderzoeksverplichting

Met betrekking tot een ruimtelijke ingreep vereisen de Ff-wet en de Nb-wet om de aanwezige planten- en diersoorten te onderzoeken. Doel daarvan is om vast te stellen of juridisch zwaarder beschermde (Ff-wet) dan wel ‘aangewezen’ soorten (Nb-wet) kunnen worden uitgesloten óf om vast te stellen welke van die soorten gebruik maken van het werkgebied.

Die inventarisatie dient zodanig plaats te vinden dat van de vanwege de ingreep te verwachten effecten kunnen worden beoordeeld:

- in hoeverre de ecologische functionaliteit wellicht in het geding kan zijn;
- in hoeverre individuele (planten en) dieren kunnen worden bedreigd;
- in hoeverre de gunstige staat van instandhouding in het geding kan zijn;
- in hoeverre ontheffing nodig is en onder welke voorwaarden.

Voor een aantal juridisch zwaarder beschermde soorten zijn thans nadere onderzoekscriteria vastgelegd (zie GAN 2009/ 2011 en DR 2011/ Soortenstandaards) evenals toetsingscriteria met betrekking tot natuurschade en maatregelen.

Ontheffing Ff-wet

Ontheffing is uitsluitend in het geding bij juridisch zwaarder beschermde soorten (tabel 2 en 3 AMvB).

Onder de condities dat er maatregelen (kunnen) worden genomen waarmee kan worden gegarandeerd dat de ecologische functionaliteit *binnen* het werkgebied op geen énkél moment achteruitgaat, óók niet tijdelijk, is er géén ontheffing nodig.

Indien de bedoelde ecologische functionaliteit als gevolg van de ingreep níét kan worden gegarandeerd, is er ontheffing vereist.

Daartoe dient te worden onderbouwd *waaróm* die garantie niet mogelijk is, welke alternatieven daartoe zijn afgewogen, welke omvang de effecten hebben en welk effect dat heeft op de gunstige staat van instandhouding van de betreffende (planten en) diersoorten.

Voorts dient te worden aangegeven met welke (mitigerende, compenserende) maatregelen de effecten worden voorkomen dan wel beperkt.

Extra ontheffingseisen vaste verblijfplaatsen:

Indien het soorten betreft die zijn vermeld in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn (zoals bijvoorbeeld vleermuizen), dient nog aan nadere eisen te worden voldaan om in aanmerking te kunnen komen voor ontheffing (zie Bijlage 1/ blz.30-31).

1.3 Te verrichten onderzoek

Doel van het onderzoek

Deze 'Natuurtoets' vormt de aantoonbare bewijslast op naleving van de wetgeving, waarvan het bevoegde gezag van de Ff-wet bij het Ministerie van EL&I berust en van de EHS, weidevogelgebieden en Nb-wet bij de Provincie. Hiermee wordt onderbouwd met welke beschermde soorten rekening moet worden gehouden en welke *wellicht kunnen worden uitgesloten* omdat ze er niet worden verwacht, er niet zijn aangetroffen dan wel omdat de planingreep geen natuurschade aan die soorten met zich meebrengt.

Het onderzoek is erop gericht om vast te stellen:

- in hoeverre er in het plangebied juridisch zwaarder beschermde planten en dieren voorkomen;
- in hoeverre deze soorten bescherming genieten in het kader van het soortenbeleid (Flora- en faunawet), het gebiedenbeleid (Natuurbeschermingswet) en eventueel het aanvullend provinciaal natuurbeleid;
- welke functie de locatie of het gebied heeft voor juridisch zwaarder beschermde soorten, in hoeverre de ingreep versturende of bedreigende effecten hebben op die flora en fauna, dan wel in hoeverre de ecologische functionaliteit door de ingreep wordt aangetast;
- welke mogelijke alternatieven er voor de bedreigde juridisch zwaarder beschermde soorten aanwezig zijn;

- welke consequenties dat heeft in het kader van de regelgeving.

Onderzoeksplan

Met het onderzoek wordt stapsgewijs ingezoomd op de situatie en ook stapsgewijs vastgesteld welke juridisch zwaarder beschermde soorten kunnen worden uitgesloten dan wel nadere veldinventarisatie vergen,

Het vaststellen van uitsluiting van gebruik door (of schade aan) de betreffende soorten 'op voorhand' vergt een gedegen, controleerbare onderbouwing. Daarbij wordt in elke werkstap van het onderzoek beoordeeld of uitsluiting al of geen nader onderzoek vergt. Dit vindt plaats in de verschillende op elkaar volgende hoofdstukken die telkens verdiepend zijn ten opzichte van de vorige (zie ook volgende bladzijde/ opzet van de rapportage).

Werkstap 1, analyse bestaande gegevens

Als eerste wordt de situatie getoetst aan indicaties van de NDFF, aan de verspreiding van soorten op basis van reeds bekende biogeografische informatie uit verspreidingsatlassen, aan overige literatuur en andere beschikbare onderzoeken. Die informatie is veelal niet compleet.

Op basis hiervan wordt vastgesteld welke juridisch zwaarder beschermde soorten mogelijk in dit gebied verwacht zouden kunnen worden, onafhankelijk van de aanwezige habitat, en welke juridisch zwaarder beschermde soorten op voorhand al kunnen worden uitgesloten.

Werkstap 2, toetsing aan gebiedsbescherming

Dit omvat regelgeving in het kader van de Natuurbeschermingswet en van provinciaal gebiedenbeleid (Ecologische hoofdstructuur), waarbij wordt beoordeeld of er wellicht ook andere natuurregelgeving dan de ff-wet in het geding kan zijn.

Werkstap 3, habitatbeoordeling

Naar aanleiding van het bovensraande wordt een beoordeling gemaakt van de terreinmerken, de biotoop, de lokale habitat en van de ecologische betekenis van de situatie. Deze beoordeling is gericht op de natuurwaarden van het primaire onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan.

In de conclusie wordt op basis van de nader beschreven habitat, vastgesteld welke juridisch zwaarder beschermde soorten (Ff-wet) en eventuele 'aangewezen soorten' (Nb-wet) eveneens zonder nadere veldinventarisatie kunnen worden uitgesloten.

Werkstap 3, aanvullende veldinventarisatie

Nadat uit de stappen 1 t/m 3 is afgeleid welke zwaarder beschermde soorten nadere veldinventarisatie vergen om ze al of niet te kunnen uitsluiten, wordt deze veldinventarisatie voor projectfase 2 uitgevoerd volgens de criteria van het bevoegde gezag. Op basis van de ecologische habitatbeoordeling met controle op mogelijkheden voor juridisch zwaarder beschermde soorten, kan overigens blijken dat deze stap (voor meerdere soorten) niet nodig is.

Werkstap 4, beoordeling mogelijke effecten

Indien zwaarder beschermde of 'aangewezen' soorten in het werkgebied zijn aangetroffen of worden verwacht, wordt onderbouwd in hoeverre die soorten effect van de met het voornemen uit te voeren werkzaamheden kunnen ondervinden en vindt toetsing aan de regelgeving plaats.

Werkstap 5, eindconclusie en advies

De natuurtoets wordt afgerond met een advies hoé met beschermde flora en fauna om te gaan en met een puntsgewijze samenvatting van conclusies en consequenties.

Opzet van de rapportage

In de rapportage wordt in principe de volgorde van de hierboven aangegeven onderzoeks- en onderbouwingsstappen aangehouden. Waar het voor de betreffende onderbouwingsstap nodig is om informatieve kaders te schetsen is dat in dit hoofdstuk beknopt aangegeven (zie blz. 4 t/m 9) terwijl voor nadere informatie wordt verwezen naar de Bijlagen.

Daarmee ontstaat de volgende opzet van de rapportage:

In hoofdstuk 1 zijn de uitgangssituatie, het voornemen, de hoofdlijnen van de regeling, de aanpak van het onderzoek en de opzet van de rapportage aangegeven.

In Hoofdstuk 2 wordt op basis van beschikbare verspreidingsgegevens en recente gegevens uit de databank van Het Natuurloket/ NDFF, de literatuurstudie met daaruit voortkomende conclusies uitgevoerd.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op vigerende natuurregeling (Nb-wet en Provinciaal natuurbeleid/ EHS) en worden de bevindingen van de ecologische verkenning en van nadere inventarisaties voor het werkterrein van projectfase 2 beschreven.

In hoofdstuk 4 worden de voor uitvoering relevante conclusies kort samengevat en wordt advies gegeven met betrekking tot mitigerende maatregelen.

Naast Bijlagen met achterliggende informatie wordt de rapportage beëindigd met lijsten van geraadpleegde literatuur en van gebruikte termen en afkortingen.

2 LITERATUURONDERZOEK

Het literatuuronderzoek is voornamelijk gericht op de eventuele aanwezigheid van en het terreingebruik door juridisch zwaarder beschermde soorten (tabel 2 en 3 AmvB). Dit onderzoek omvat toetsing van de locatie aan reeds bestaande verspreidings- en andere onderzoeksgegevens.

De gegevens waarop deze toetsing is gebaseerd, omvat een véél größer gebied dan de onderzoeklocatie: naar aanleiding hiervan wordt in hoofdstuk 3 nader ingezoomd op de nader begrensde projectlocatie (fasen 2 + 3) met zijn directe omgeving. Bovendien zijn de beschikbare onderzoeksdata vrijwel nooit volledig: dat betekent dat altijd een eigen habitatbeoordeling ter plaatse nodig is om bepaalde soorten (in samenhang met beschikbare verspreidingsgegevens) te kunnen uitsluiten.

In hoeverre aanvullende veldinventarisaties nodig zijn, wordt afgeleid uit de samenhang tussen beschikbare gegevens, de biotoop- en habitatbeoordeling van het onderzoeksgebied (zie hoofdstuk 3) en de 'soort' ingreep (§ 1.1).

2.1 Vaatplanten, mossen en overige begroeiing

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2013) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied géén juridisch zwaarder beschermde soorten zijn geregistreerd (maar zie boven).

Vaatplanten

Verspreidingsgegevens geven eveneens aan dat er in de regio géén muurplanten of andere juridisch zwaarder beschermde soorten zijn geregistreerd (zie ook FLORON 2011), evenmin als soorten van de Rode Lijst.

Mossen

Van mossen zijn in Nederland slechts 5 soorten wettelijk beschermd. Deze komen echter *niet* (meer) in Nederland voor of zijn erg zeldzaam en komen slechts onder zeer specifieke natuurlijke habitatcondities voor.

Deze soorten worden in deze regio geheel niet verwacht (zie ook Dort 2002).

Conclusie met betrekking tot begroeiing

- * In de omgeving van het plangebied worden géén juridisch zwaarder beschermde vaatplanten van tabel 2 AmvB verwacht: dit vergt nadere bevestiging met een habitatcontrole ter plaatse.
- * Juridisch zwaarder beschermde mossen kunnen, gezien de verspreidingsgegevens in relatie tot de habitatcondities, op voorhand worden uitgesloten.

2.2 Zoogdieren

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2013) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied géén juridisch zwaarder beschermde 'grondgebonden' zoogdieren zijn geregistreerd.

Grondgebonden zoogdieren

Verspreidingsgegevens geven aan dat in het uurhok waarin het plangebied valt, behalve algemeen voorkomende soorten van tabel 1 AmvB, slechts Waterspitsmuis als juridisch zwaarder beschermde soort van tabel 2 AmvB voor komt (zie Broekhuizen 1992; zie ook Dijkstra 1997). Bekend is dat deze binnen enkele kilometers afstand worden aangetroffen (Reeuwijkse plassen, Nieuwkoop) doch deze vergen een zekere moerashabitat.

Algemeen voorkomende soorten (tabel 1) in deze regio betreffen Egel, Mol, Wezel, Bunzing, enkele muizensoorten en Haas (Broekhuizen 1992). Zonder twijfel zijn overige zwaarder beschermde, grondgebonden zoogdieren in deze regio op voorhand uit te sluiten.

Vleermuizen

Verspreidingsgegevens geven aan dat in het uurhok waarin het plangebied valt Meer-vleermuis, Gewone dwergvleermuis, Ruige dwergvleermuis en Laatvlieger zijn geregistreerd (zie Limpens 1997). Deze soorten hebben hun verblijfplaatsen uitsluitend in constructieruimten van gebouwen (spouwruiden, achter betimmeringen enz., zie Limpens).

Er zijn in deze fase géén te slopen gebouwen in het geding, echter in de volgende projectfase fase 3 zal bebouwing worden gesloopt. Mogelijk biedt deze bebouwing potentieel een geschikte gelegenheid door vleermuizen.

Voorts gebruiken sommige van die soorten ruimtelijke structuren als geleiding voor vaste vliegroutes, zoals watergangen, houtsingels of lintbebouwing: ook dáárvan zijn met het project géén te verstoren onderdelen in het geding.

Wellicht gebruiken vleermuizen het braakliggende terrein van projectfase 2 als locatie waarboven wordt gefoerageerd: echter, er zijn in deze omgeving voor die functie van die betreffende vleermuizen (zie boven) zó veel alternatieven beschikbaar dat dit in het kader van de regelgeving géén nader onderzoek vergt (zie o.m. ook 'Soortstandaard Gewone dwergvleermuis', DR 2011).

Tenslotte vestigen dwergvleermuizen soms een paarverblijf in bomen met holten.

Conclusie zoogdieren

- * Grondgebonden soorten: juridisch zwaarder beschermde soorten kunnen hier op voorhand worden uitgesloten: slechts vanwege Waterspitsmuis is een finale habitatcontrole van belang om te beoordelen of nadere inventarisatie nodig is: de overige soorten vergen géén nadere veldinventarisatie.
- * Vleermuizen: de enkele te kappen bomen vergen controle op mogelijkheden voor paarverblijven van dwergvleermuizen. Bovendien is vooruitlopend op projectfase 3, nadere beoordeling van de geschiktheid van de te slopen bebouwing voor vleermuizen, gewenst.

2.3 Broedvogels

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2013) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied vogels zijn geregistreerd met een jaarrond beschermd nest.

Jaarrond beschermde nesten

Alhoewel er ook in de directe omgeving enkele vogelsoorten zijn te verwachten met een jaarrond nest zoals Huismus of Gierzwaluw, nestelen deze in/ aan gebouwen terwijl er in projectfase 2 geen gebouwen worden gesloopt. Echter in de volgende projectfase 3 zal bebouwing worden gesloopt. Mogelijk biedt deze potentieel een geschikte nestelplaats voor Huismus en Gierzwaluw.

Andere soorten nestelen in hoge bomen of in holtes, zoals in knotwilgen.

Overige broedvogels

Ongetwijfeld zijn er in bomen of struiken op of langs het werkterrein broedende vogels te verwachten (zie ook Hustings 2002).

Broedende vogels mogen onder géén énkelen conditie, dus op geen enkel moment in het seizoen, worden verstoord (zie DR 2009). Onder die voorwaarden is echter voor de meeste broedvogelsoorten verder géén aanvullende veldinventarisatie vereist: dit is uitsluitend nodig op het moment dat werkzaamheden in het broedseizoen worden uitgevoerd.

Conclusie broedvogels

De onderzoekslocatie kent habitatomstandigheden waarvan zeker diverse broedvogels gebruik zullen maken.

- * Projectfase 2 vergt finale controle op aanwezigheid van jaarrond beschermde nesten in bomen.
- Projectfase 3 vergt nadere beoordeling van nestelmogelijkheden in te slopen bebouwing van Huismus of Gierzwaluw.
- * Werkzaamheden die verstorend kunnen zijn voor overige broedende vogels dienen *buiten de periode van broedgebruik* plaats te vinden (Bijlage 1/ blz.28).

2.4 Reptielen en amfibieën

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2013) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied Heikikker, Rugstreeppad en Ringslang als juridisch zwaarder beschermde soorten, zijn geregistreerd. Ook zijn er algemeen voorkomende amfibieën (tabel 1 AmvB) geregistreerd, zoals Gewone pad, Bruine kikker, Bastaardkikker, Meerkikker en Kleine watersalamander (zie Creemers 2009; RAVON 46/ 2012).

Reptielen

Het voorkomen van Ringslang (tabel 3 AmvB) in deze regio wordt ook door (recente) verspreidingsgegevens bevestigd (zie Creemers 2009; RAVON 46/ 2012).

Eventueel voorkomen op de werklocatie vergt geschikte condities voor voortplanting, winterverblijf, foerageren en/of plekken in de omgeving van dergelijke condities om te kunnen zonnen (zie ook Siebelink 2003; Rheinhold 2005).

Amfibieën

Ook het voorkomen van Heikikker en Rugstreeppad in deze regio wordt door recente verspreidinggegevens bevestigd (zie m.n. RAVON 46/ 2012). Beide soorten zijn van tabel 3 AmvB maar tevens van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn en vallen daarmee onder de 'strengst' beschermde soorten.

Heikikker vergt als leefgebied voedselarme, vooral schrale terreincondities en de aanwezigheid van open water, zoals ook in veenweidegebieden voorkomen. De voortplanting vindt in het water plaats, waarna de dieren vervolgens meer op het land leven, wel in de buurt van water. Overwintering vindt plaats op vorstvrije plekken op het land (zie ook Rijsewijk 2012).

Ook *Rugstreeppad* plant zich voort in water en leeft en overwintert verder op land. Het is een pioniersoort die grote afstanden kan afleggen tussen zijn voortplantings- en landhabitat (tot 2,5 km). De soort is vooral 's nachts actief en verschuilt zich voor de dagperiode, onder op het maaiveld liggende materialen of ingegraven: de soort graaft zich ook voor overwintering in, waarvoor zandige of losse tuingrond volstaat. Er wordt ook veel gebruik gemaakt van met zand opgehoogde terreinen zoals bouwterreinen en bermen. Voor voortplanting wordt uitsluitend ondiep, visloos water gezocht, ook in stagnerende regenplassen of kunstmatige ondiepe bekkens (waterplantenkwekerij in De Tempel/ Oud Reeuwijk !), waar een mannetje 's nachts in de voorplantingstijd zijn lokroep laat horen opdat soortgenoten uit de verre omtrek naar hetzelfde water worden gelokt. Deze soort wordt steeds vaker aangetroffen op en rond bouwterreinen, terwijl in het veenweidegebied voortplanting vooral in heel ondiepe slootjes plaatsvindt, echter veelal minder 'massaal' dan in poelen in een landschap met zandgronden (zie ook Spitzzen-van der Sluis 2009; Rijsewijk 2006; Musters 1992).

Conclusie reptielen en amfibieën

Zowel de Ringslang als beide amfibiesoorten vergen beoordeling van de locatie op geschiktheid met betrekking tot voortplanting en/of gebruik als landhabitat.

2.5 Vissen en andere waterorganismen

Aangezien er géén open water in het werkgebied betrokken is vergt deze groep géén nadere aandacht.

2.6 Insecten en overige ongewervelde soorten

Bij ongewervelden moet men denken aan vlinders, libellen, sprinkhanen en 'overige ongewervelden' zoals mieren, kevers (land en water), kreeftachtigen, weekdieren e.d. Deze groepen kennen eveneens beschermde soorten terwijl voor sommige soorten ook een ontheffingsplicht geldt. Juridisch zwaarder beschermde soorten betreffen enkele soorten uit de groepen libellen, dagvlinders en 'overige ongewervelde soorten' (waaronder ook waterorganismen).

Alle water-gerelateerde organismen uit deze groep behoeven géén nadere aandacht vanwege het ontbreken van open water binnen het werkgebied.

Voorts blijkt uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2013) dat binnen een straal van 1 km van het plangebied géén juridisch zwaarder beschermde soorten uit deze groep zijn geregistreerd, doch op een afstand van 1 tot 5 km wel de libel Groene glazenmaker, welke echter open water in zijn omgeving vergt (zie Dijkstra 2002; Vries 2003), wat hier niet het geval is.

Voor de overige ongewervelden vormt het plangebied géén potentieel leefgebied (zie ook Bos 2006; Wynhoff 1995).

Conclusie ongewervelden

Juridisch zwaarder beschermde 'ongewervelde' soorten kunnen in dit werkterrein zonder twijfel op voorhand worden uitgesloten.

2.7 Conclusies uit beschikbare gegevens

Volgens de databank van NDFF en verspreidingsgegevens kunnen in de regio als juridisch zwaarder beschermde soorten in een mogelijk geschikt landhabitat worden verwacht: Algemene broedvogels, vogels met jaarrond beschermde nesten, diverse soorten vleermuizen, Waterspitsmuis, Ringslang, Heikikker, Rugstreepad.

De betrouwbaarheid van de data van NDFF is variabel: daarom vergen deze soorten nadere beoordeling van de werklocatie als mogelijk geschikte habitat en deels, afhankelijk van de habitatbeoordeling (§ 3.2), mogelijk ook nadere veldinventarisatie (§ 3.3).

3 LOCATIEONDERZOEK EN VELDINVENTARISATIE

3.1 Context vigerende regelgeving gebiedsbescherming

Er rust op het plangebied in het kader van de Natuurbeschermingswet en van Natura 2000 géén regelgeving met betrekking tot beschermde gebieden.

Het dichtstbijzijnde gebied dat valt onder de natuurbeschermingswet betreft het Natura 2000-gebied 'Broekvelden-Vettenbroek' op ca. 3 kilometer westelijk van de planlocatie. Dat gebied is met name aangewezen voor overwinterende watervogels waarbij de 'externe werking Nb-wet' een rol zou kunnen spelen.

Echter de habitat van het plangebied is ongeschikt voor gebruik door 'aangewezen soorten'. Het plangebied speelt dan ook géén rol voor het Natura 2000-gebied zodat ook de 'externe werking' niet in het geding is.

Voorts ligt ca. 2 km westelijk van de planlocatie het EHS-gebied 'Enkele Wiericke'. Ook hierop hebben werkzaamheden in het plangebied geen enkel effect: de regelgeving met betrekking tot de EHS, waarvan de spelregels zijn vastgelegd door de Provincie die daarvoor ook het bevoegde gezag vormt, beperken zich uitsluitend tot het begrensde gebied van de EHS.

Tenslotte zijn aan de west- en zuidzijde van Waarder door de Provincie weidevogelgebieden aangewezen: daarvoor heeft het plangebied echter geheel geen functie.

3.2 Gebiedsverkenning en habitatbeoordeling fasen 2 en 3

De habitatbeoordeling wordt gebaseerd op expert-judgement, tegen de achtergrond van de literatuurverwijzingen, de verspreidingsgegevens en de specifieke ervaring en kennis van de onderzoekers.

De verkenning met habitatbeoordeling vond plaats op 4 maart 2013 bij rustig en half bewolkt weer. Daarbij dient te worden vermeld dat op dit moment in het seizoen slechts beperkt habitatcondities kunnen worden beoordeeld: sommige aspecten vergen nog een controle in een ander deel van het seizoen.

De werklocatie van projectfase 2 omvat een thans enige tijd braakliggend terrein in de bebouwde dorpskom van Waarder. Het wordt omringd door woonstraatjes, bebouwing van en groenvoorzieningen inclusief een watergang rond het zorgcentrum Kervelland, nieuwbouw en een enkel particulier perceel met woonhuis en tuin (zie foto's 1 t/m 4 en figuur 3 volgende bladzijde). De watergang heeft een beschoeiing en géén zone met moerasplanten, terwijl er ook geen resten van waterplanten aanwezig zijn. Deze leent zich ook niet als voortplantingswater voor bijvoorbeeld Gewone pad of Kleine watersalamander.

Langs de zuidrand zijn bomen en struiken aanwezig, welke wellicht zullen moeten wijken voor de nieuwbouw (zie foto's 1 en 8). Bovendien zijn in één van de bomen enkele nestkastjes aanwezig.

Midden op het terrein is een tijdelijke grondopslag, omringd door bouwhekken (zie foto 1 volgende bladzijde).

Foto 1, woonstraatje zuidzijde, met op de voorgrond een tijdelijke grondopslag

Foto 2, woonstraatje + part. Perceel oostzijde Voorgrond, half-verharding (puingranulaat)

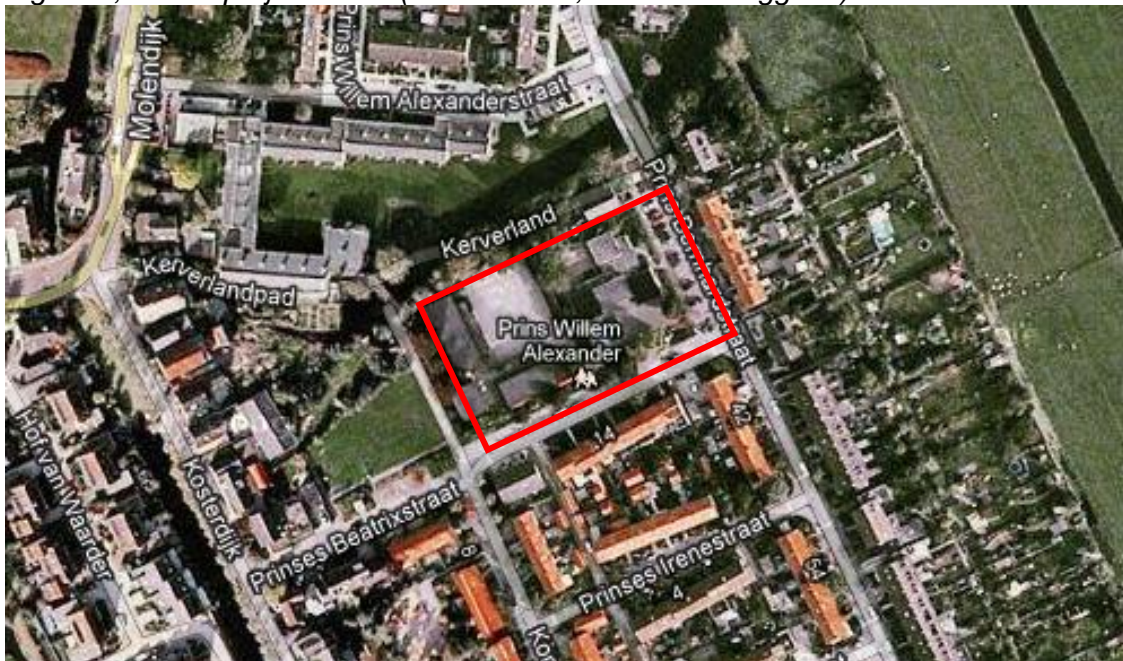
Foto 3, bebouwing zorgcentrum Kerveland, omringd door gazons

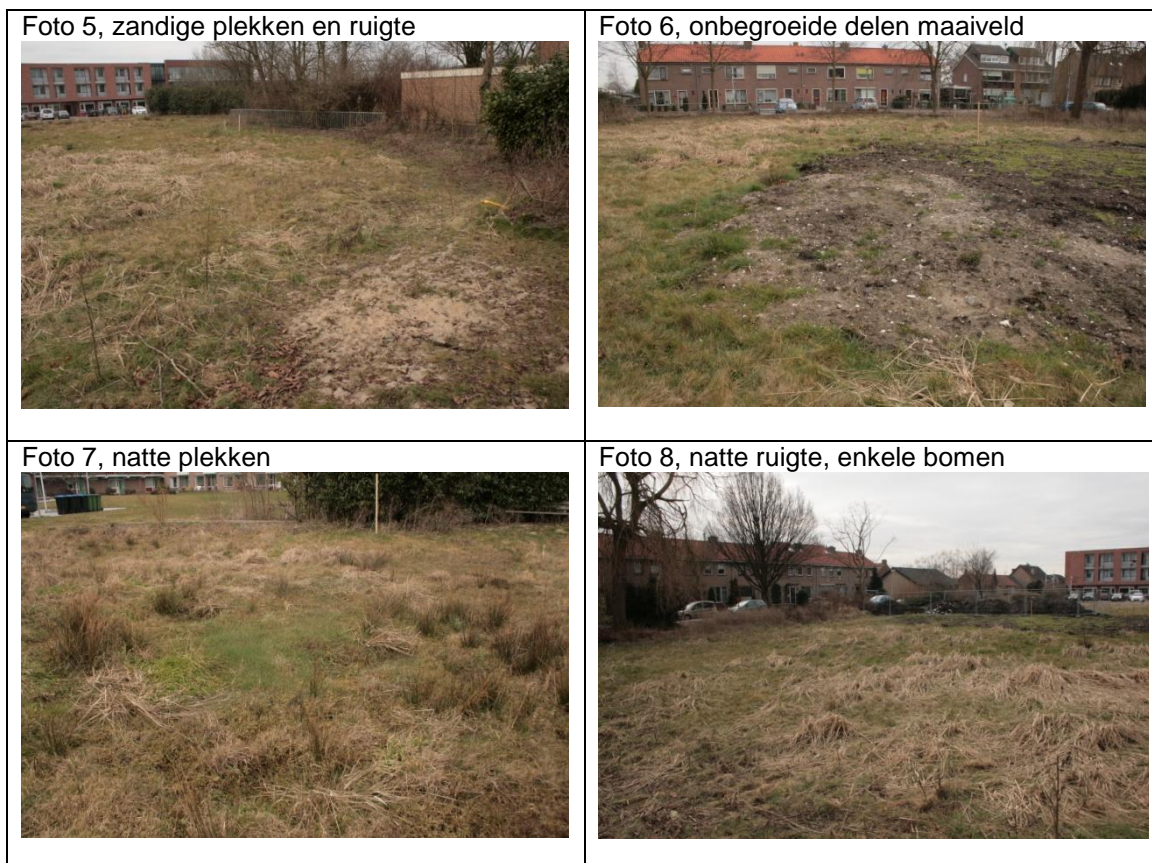
Foto 4, nieuwbouw langs westgrens van projectfase 2

Figuur 3, locatie projectfase 2 (oude situatie, thans braakliggend)

Op foto's 1 t/m 8 is ook duidelijk dat de terreingesteldheid van projectfase 2 afwisselend van karakter is, waaronder een half verhard deel, ruige grasbegroeiing, een grondopslag en zandige en natte plekken.

Aan de noordzijde, tussen het plangebied en de bebouwing van Kerveland, ligt een eenvoudige plantsoenstrook met een singel, enkele vakken met sierbeplanting en gazons. Deze plantsoenstrook sluit naar de oostzijde aan op het buitengebied (zie groene pijl foto 9 hieronder).

Foto 9, gazons in fase 3 en situatie t.o.v. fase 2 (rode pijl) en het buitengebied (groene pijl)

Constateringen projectfase 2

Er blijken in het plangebied géén condities aanwezig die geschikt zijn voor éinig gebruik door Ringslang: géén potentiële broeihopen of overwinteringsmogelijkheden en géén jachtgebied: dergelijke kenmerken zijn pas te vinden buiten de bebouwde kom.

Daarmee zijn ook de condities voor Waterspitsmuis afwezig.

Er is in het plangebied geheel geen geschikte habitat voor Heikikker: geen geschikt open water, terwijl de wateren/ sloten en veenweiden in de omgeving niet over de vereiste 'schraalheid' met bijbehorende begroeiing beschikken, dus gebruik als landhabitat op de planlocatie kan worden uitgesloten.

Voor Rugstreppad biedt de planlocatie wél potentiële gebruikscondities: niet alleen zijn er enkele natte plekken doch op tal van plekken in het terrein is open zand voor het ingraven beschikbaar (foto's 1/ 3/ 5/ 6).

Voor voortplanting zijn de natte plekken wellicht minder geschikt: zoals het zich laat aanzien zijn deze 's zomers dichtbegroeid terwijl voortplanting bezonning op het water vergt. Echter, naar verwachting zijn er rond Waarder meerdere geschikte voortplantingslocaties, volgens informatie ook ruim binnen een straal van 1 km terwijl Rugstreppad afstanden tot 2,5 km tussen voortplantings- en landhabitat aflegt.

De geschiktheid van het plangebied tot ingraven voor overwintering vormt daarop een aanvulling, zodat hiervoor potentiële potenties aanwezig zijn. Bovendien maakt bij de veldverkenning een nieuwsgierige buurtbewoner ook als eerste bekend dat er 'overal rugstreppadden onder tegels te vinden zijn'.

Het plangebied zal voor vleermuizen wellicht enige betekenis kunnen hebben als foerageergebied voor dwergvleermuizen en/of Laatvlieger: voor andere soorten zijn er géén geschikte condities aanwezig.

Echter er zijn in de omgeving ruimschoots, wellicht ook 'betere' alternatieven voor het foerageren beschikbaar zodat realisatie van bebouwing in het plangebied hierop géén significante invloed heeft en dus ook geen voorzorgen vergt.

Gezien de voedselrijke en gestoorde terreingesteldheid zijn er in het gebied van fase 2 geheel geen (condities voor) zwaarder beschermde vaaplanten aanwezig: hiernaar zal ook tijdens de veldinventarisatie in mei-juni, nog worden gekeken.

Er zijn evenmin jaarrond beschermde nesten in bomen aanwezig.

Een finale controle zal worden uitgevoerd met de nadere inventarisatie in mei-juni.

Constateringen projectfase 3

De bebouwing van Kervelland kenmerkt zich door spouwmuren met open stootvoegen als ventilatiegaten en een pannendak. Deze kenmerken bieden potentieel geschikte gebruikscondities voor zwaarder beschermde soorten: vleermuizen, Huismus en Gierzwaluw.

Behalve voor broedende vogels in de tuin, zijn er voor andere zwaarder beschermde soorten gehéél géén geschikte habitatcondities aanwezig. Ook gebruik van eventuele kruipruimte voor winterverblijf voor ringslangen, is gezien de ongeschikte watergang met beschoeiing, op voorhand uit te sluiten.

Conclusie uit habitatbeoordeling

Projectfase 2

Als juridisch zwaarder beschermde soort, tevens vermeld in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn, vergt slechts Rugstreepad zonder meer nadere inventarisatie met betrekking tot terreingebruik in dit terreindeel. Dit betreft vooral gebruik als landhabitat, omdat er binnen de werkgrenzen van het terrein géén geschikte voortplantingslocatie aanwezig is.

Voor Ringslang, Heikikker, Waterspitsmuis of zwaarder beschermde vaaplanten zijn geen geschikte habitatcondities aanwezig terwijl mogelijke jaarrond beschermde nesten afwezig zijn.

Projectfase 3

De te slopen bebouwing vergt te zijner tijd, in voorbereiding op de uitvoering, nadere veldinventarisatie naar gebruik door vleermuizen, Huismus en Gierzwaluw.

3.3 Nadere veldinventarisatie werkgebied fase 2

Onderzoekmethode m.b.t. Rugstreepad

Buiten de voortplantingsperiode leeft de Rugstreepad zeer verspreid in een landbiotop waarbij hun leefgebied veel groter is dan de locatie waar ze tijdens de voortplanting worden waargenomen.

Daarom wordt voor inventarisatie van deze soort gebruik gemaakt van het feit dat de soort zich voor zijn voortplanting concentreert op de geschikte plekken in water: kleine watertjes, ondiepe oeverzones, poelen, greppels en plassen, dikwijls zelfs in tijdelijke regenplassen, in stagnerend water op het maaiveld of in volgelopen wielsporen.

Bovendien is de 'top' van de voortplantingsperiode vrij beperkt: inventarisatie dient te geschieden in de periode vanaf tweede helft april (afhankelijk van de nachttemperaturen) t/m juli.

Daarbij worden minimaal 3 veldbezoeken vereist, waarvan 2 bezoeken in de periode april-mei (nachtonderzoek/ luisteren naar kooractiviteiten) en eventueel 1 bezoek in de periode juni-juli (zoeken naar eiersnoeren en larven).

In nachten met een voldoende hoge nachttemperatuur wordt daartoe de omgeving van het werkterrein doorkruist en afgespeurd naar de (nachtelijke) lokroep waarmee rugstreepadden elkaar in de voortplantingstijd opzoeken (zie ook Musters 1992).

Om zo nodig eventuele preciese locaties te traceren wordt mede gebruik gemaakt van draagbare geluidsapparatuur waarmee de lokroep ten gehore wordt gebracht en vervolgens wordt geluisterd naar antwoord. Indien een locatie in het plangebied is vastgesteld worden met een sterke lamp de individuen en de (voortplantings-)locaties geteld. Indien open water aanwezig is kan ter completering bij twijfel, in kleine watergangen/ ondiepe situaties ook gespeurd worden naar larven van de pad.

Indien de verwachtingskans op gebruik als landbiotop groot is dienen voorts in het terrein aanwezige materialen, waaronder amfibieën overdag een schuilplaats kunnen vinden, te worden omgedraaid.

Indien dergelijke materialen niet afdoende aanwezig zijn wordt gebruik gemaakt van het uitleggen en over een bepaalde periode controleren van platen waaronder de dieren zich verschuilen.

Inventarisatie Rugstreepad op de planlocatie

Dit heeft in eerste instantie plaatsgevonden middels het uitleggen van schuilplaten. Omdat meerdere keren bleek dat de schuilplaten 'illegaal' waren weggehaald, zijn deze ook meerdere keren weer aangevuld en zijn ook extra controlebezoeken uitgevoerd: 28 april, 4 mei, 20 mei, 27 mei en 4 juni. Bovendien zijn bij de bezoeken losliggende tegels in de gebiedsrand gecontroleerd op aanwezigheid van de soort. Bij het laatste bezoek is in het stagnerende water op het terrein op geschikte plekken voor eiafzet, ook gezocht naar eisnoeren, welke niet zijn aangetroffen.

Tijdens de onderzoeksperiode was er veel regen gevallen waarmee het terrein op enig moment deels blank bleek te staan, water dat ook maar zeer langzaam inzeeg: dat biedt goede condities voor voortplanting, zodat ook drie nachtbezoeken zijn uitgevoerd. Het onderzoeksseizoen bleek uitzonderlijk koud waardoor de temperatuur slechts enkele avonden ruim boven de 10°C bleef, nodig opdat de dieren actief hun lokroep ten gehore brengen. De bezoekenavonden waren 27 mei, 31 mei en 4 juni, alle avonden waarop in een referentiegebied in de regio (De Tempel) in een bekende kolonie luide koorroep was te horen.

Alhoewel een bewoner nabij het plangebied veronderstelde dat er vast en zeker Rugstreepad aanwezig zou zijn (*'je hoeft maar een tegel op te lichten en . . .'*), is er ondanks de intensieve terreinbezoeken geheel géén gebruik van de locatie als landhabitat vastgesteld, evenmin als voortplanting.

Wel is vastgesteld dat het terrein zeer intensief wordt gebruikt door spelende kinderen terwijl het ook op 'Koningsdag' intensief is gebruikt. Tevens wordt op diverse plaatsen tuin- en ander afval gedumpt.

Vleermuizen

Op de bezoekenavonden is foerageergebruik door dwergvleermuizen vastgesteld. Echter er zijn in de omgeving vele alternatieve foerageerlocaties beschikbaar zodat er met het voornemen géén significante schade aan populaties zal optreden en ook geen verdere voorzorgen nodig zijn.

Overige soorten

De beoordeling met betrekking tot de habitatomstandigheden zoals in hoofdstuk 3.2 ten aanzien van Ringslang, Heikikker, Waterspitsmuis en zwaarder beschermde vaatplanten, blijkt ook in deze onderzoeksperiode geheel en overduidelijk van kracht.

4 TOETSING EN CONCLUSIE

Vigerende regelgeving gebiedsbescherming

Het gehele plangebied heeft géén relatie met beschermde gebieden zoals beschermde natuurmonumenten, Natura 2000-gebieden, EHS of aangewezen weidevogelgebieden.

Algemene soorten tabel 1 AmvB en zorgplicht

Hiervoor geldt een algemene, landelijke vrijstelling met betrekking tot de Flora- en faunawet: men dient bij uit te voeren werkzaamheden wel de wettelijke zorgplicht in acht te nemen (zie Bijlage 1./ blz.25-26) doch er is geen ontheffing voor nodig.

De te verwachten soorten betreffen vooral Egel, muizensoorten en enkele amfibie-soorten zoals (landgebruik door) Gewone pad en Bruine kikker, welke bij uitvoering aandacht vergen: bij werkzaamheden aan te treffen individuele dieren dienen voorzichtig te worden opgepakt en op een veilige plek weer te worden weggezet.

De zorgplicht behoort tot de eigen verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer.

Algemene broedvogels

In de te verwijderen bomen en struiken zullen zonder twijfel nesten van algemene broedvogels kunnen worden verwacht. Tijdens het gebruik in het broedseizoen zijn deze nesten strikt beschermd en mogen ook niet worden verstoord door werkzaamheden in de directe omgeving (Bijlage 1/ blz.28): verwijderen dient bij voorkeur buiten het broedseizoen plaats te vinden, waarvoor dan verder geen belemmeringen bestaan.

Projectfase 2

Juridisch zwaarder beschermde soorten Ff-wet

In het werkgebied van projectfase 2 zijn geheel géén (sporen van) juridisch zwaarder beschermde soorten aangetroffen zodat er ook géén ontheffing Ff-wet nodig is om werkzaamheden te kunnen uitvoeren.

Echter, zie de wettelijke zorgplicht (Bijlage 1 blz.25-26).

Vleermuizen

Er is op inventarisatieavonden voor Rugstreppad visueel waargenomen dat vleermuizen van het werkgebied van fase 2 gebruik maken om te foerageren (zie vorige bladzijde). Daarbij bleken de dieren er al kort na zonsondergang actief, waaruit kan worden afgeleid dat ze hun vaste verblijfplaatsen in bebouwing in de directe omgeving zullen hebben.

Voor foerageergebruik zijn er in de omgeving zonder enige twijfel ruim voldoende alternatieven voorhanden zodat dit in het kader van de Ff-wet géén consequenties heeft.

Overige

Er zijn verder géén condities aangetroffen met betrekking tot ándere ontheffingsplichtige soorten planten of dieren waarvoor de voorgenomen werkzaamheden van fase 2 (zie § 1.1) een bedreiging of verstoring kunnen vormen.

Projectfase 3

Met betrekking tot de in het vershiet liggende projectfase 3 dient te worden opgemerkt dat voor de sloop van de bebouwing nadere inventarisatie naar gebruik door vleur-

muizen, Huismus en Gierzwaluw voor hun vaste verblijfplaatsen, noodzakelijk zal zijn (zie ook hierboven bij vleermuizen).

Dit vergt een onderzoeksperiode vanaf begin april tot eind september, waar met de planning van fase 3 terdege rekening mee moet worden gehouden !

Indien gebruik door deze soorten van de te slopen bebouwing wordt vastgesteld, kan sloop slechts plaatsvinden indien de ecologische functionaliteit voor die betreffende soorten blijvend en zonder onderbreking wordt gegarandeerd, waartoe vervangende verblijfplaatsen in de bebouwing van projectfase 2 kan worden gerealiseerd.

Eindconclusie

Onder bovenstaande condities is de conclusie gerechtvaardigd dat de ruimtelijke ontwikkeling uit het oogpunt van flora en fauna in de projectfasen 2 en 3 níet zal worden belemmerd: deze kan worden gerealiseerd, wellicht voor projectfase 3 nodig met toepassing van compenserende maatregelen.

BIJLAGE 1 - RELEVANTE ASPECTEN VAN DE REGELGEVING

I Inleiding

Wetgeving

De regelgeving met betrekking tot natuur kent twee typen bescherming: 'soortbescherming' en 'gebiedsbescherming'.

De Flora- en faunawet (Ff-wet) is geheel gericht op soortbescherming, dat wil zeggen bescherming van afzonderlijke soorten planten en dieren.

Bovendien is deze wet gericht op de intrinsieke waarde van het dier, dat onder meer wil zeggen dat de bescherming eveneens is gericht op elk individueel dier.

Gebiedsbescherming is vastgelegd in de Natuurbeschermingswet (Nb-wet 1998).

Dit is gericht op specifieke aspecten van specifiek aangewezen gebieden, zoals speciale beschermingszones in het kader van de Vogel- of Habitatrichtlijn (resp. REG 1979 en REG 1992/1997). De gebiedsbescherming staat *náást* de Ff-wet: de regels van wetten sluiten elkaar dus niet uit doch vullen elkaar aan (zie ook wetgeving blz.34).

Provinciaal natuurbeleid

Daarnaast hebben ook provinciale besturen een 'eigen' natuurbeleid, in aanvulling op de wetgeving. Daarin wordt in sommige provincies ook een onderscheid gemaakt in gebieds- en soortbescherming: de gebiedsbescherming wordt geregeld via het Streekplan terwijl de soortbescherming via andere wegen in de ruimtelijke ordening kan worden geregeld (zie ook provinciale regelgeving blz.34-35).

II Verbodsbepalingen Flora- en faunawet

Met betrekking tot aanwezige en te verwachten, door de Flora- en faunawet beschermde soorten in het projectgebied gelden de volgende algemene verbodsbepalingen:

Artikel 8 Ff-wet

Het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, te vernielen, te beschadigen, te ontwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.

Artikel 9 Ff-wet

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.

N.B.1 hieronder valt ook het 'per ongeluk' doden zonder afdoende voorzorgen te hebben genomen;

N.B.2 het uit beschermingsoverwegingen preventief wegvangen en verplaatsen van dieren en ontwikkelingsstadia daarvan dient te geschieden door een 'ter zake kundige' (zie lijst gebruikte termen).Onder bepaalde condities is daarvoor géén extra projectonthefving (meer) nodig.

Dit geldt níét voor het wegvangen en verplaatsen van vleermuizen, muizen en vogels: dat is uitdrukkelijk verboden, hiervoor wordt ook géén ontheffing verstrekt.

Voor het vangen van dieren vanwege onderzoek geldt een aparte regeling.

Artikel 10 Ff-wet

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.

N.B. hiermee wordt bedoeld het verontrusten met de intentie de soort te verstoren zonder maatregelen om het verontrusten te voorkomen, dan wel het bouwrijp maken van een terrein juist op het moment dat vogels zich er aan het vestigen zijn om te gaan broeden: dergelijk opzettelijk verontrusten valt niet onder de Gedragscode terwijl hiervoor in het kader van art. 75C ook géén ontheffing wordt verleend.

Artikel 11 Ff-wet

Het is verboden nesten, hopen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

N.B. 'Vaste verblijfplaatsen':

Met betrekking tot vleermuizen dienen naast jaarlijks in gebruik zijnde vaste zomer-verblijven (kolonies), paarplaatsen en winterverblijven, ook structureel gebruikte, vaste vlieg- en trekroutes te worden geïnterpreteerd als 'vaste verblijfplaatsen' zoals bedoeld in art. 11 (DLG 2006).

Dit geldt ook voor jaarrond beschermde nesten en 'vaste verblijfplaatsen' van andere dieren zoals een vaste voortplantingslocatie van rugstreppadden, broeihopen van ringslangen e.d.

Artikel 12 Ff-wet

Het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

N.B. Dit betreft, behalve vogels, ook eieren van beschermde amfibieën, reptielen, vissen en insecten. Indien bijvoorbeeld dergelijke eieren van een ontheffingsplichtige soort worden bedreigd vereist dit ook aanvraag van ontheffing (DLG 2006). Met betrekking tot eieren van beschermde diersoorten die niét ontheffingsplichtig zijn, geldt de wettelijke zorgplicht (zie hierna bij artikel 2).

Artikel 13 Ff-wet

Het is verboden:

a. planten . . enz., of dieren dan wel eieren, nesten of . . enz., behorende tot een beschermde . . enz. . . diersoort . . enz. te vervoeren . . enz. of onder zich te hebben.

N.B. bij dit artikel gaat het om het verplaatsen van (eieren, nesten, individuen van) bedreigde dieren, eieren, planten enz. onder afwijkende condities, dus niet vanwege beschermingsmotieven bij uitvoering van werkzaamheden (vgl. artikel 9): hiertoe geldt een aparte regeling.

Artikel 2 Ff-wet - algemene zorgplicht

Naast de hiervoor aangegeven verbodsartikelen geldt *in alle situaties* een wettelijke zorgplicht. Deze houdt in dat:

'eenieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen ('de ingreep') of zijn nalaten (*mitigerende maatregelen*) nadelige gevolgen voor planten of dieren kunnen worden veroorzaakt, is verplicht dergelijk handelen achterwege te laten voor zover dat in redelijkheid kan worden gevegd, dan wel alle (*mitigerende en/of preventieve*) maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevegd ten einde die gevolgen te voorkómen of, voor zover deze (*met maatregelen*) niét kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken'.

N.B. dit betekent dat elke ruimtelijke ingreep natuuronderzoek vergt dat als bewijslast wordt vastgelegd in een rapportage ('Natuurtoets'). Daarin dienen de zeker te verwachten en de met veldonderzoek aangetroffen soorten planten en dieren te worden getoetst aan de wettelijke regelgeving ('lichte' en 'uitgebreide' toets). Tevens worden hierin de mitigerende en/of preventieve maatregelen aangegeven welke er zorg voor dragen dat er aan de zorgplicht wordt voldaan.

III Vrijstelling en ontheffing verbodsartikelen

III.1 Strekking vrijstelling en ontheffing

Een 'vrijstelling' is een algemeen geldende uitzondering op een wettelijk verbod (LNV 2005): dit kan een landelijke vrijstelling betreffen of één op basis van een Gedragscode. Een vrijstelling vergt géén aanvraagprocedure.

Een 'ontheffing' is een besluit waarbij in een individueel concreet geval een uitzondering op een wettelijk verbod wordt gemaakt. Deze ontheffing dient per individueel project te worden aangevraagd en betreft zowel individuele soorten als vaste verblijfplaatsen (waaronder ook vaste vliegroutes van vleermuizen).

De regelgeving met betrekking tot vrijstelling en ontheffing is nader geregeld in de Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) met betrekking tot art. 75 C van de Ff-wet (Staatsblad 2004/501; LNV 2005).

In de afweging tussen 'vrijstelling of ontheffing' staan in de van toepassing zijnde criteria enkele cruciale begrippen centraal: '*bestendig*', '*zorgvuldig handelen*', '*wezenlijke invloed*' en '*significant effect*', naast soortlijsten met betrekking tot specifieke regelgeving (tabellen 1, 2 en 3 AMvB). Dit is inhoudelijk toegelicht in de Brochure 'Buiten aan het werk' (LNV 2005, zie ook DLG 2006).

De toepassing van een vrijstelling of ontheffing is nader genuanceerd met wettelijke 'belangen', soorttabellen (zie hieronder) en vogelcategorieën (zie blz.29).

III.2 Soorttabellen (AMvB art. 75), vrijstelling en ontheffing

De algemene landelijke vrijstelling met betrekking tot beschermde planten en dieren, geldt uitsluitend voor de soorten die zijn opgenomen in tabel 1 AMvB. Voorts is er nog een aanvullende vrijstelling voor soorten die zijn opgenomen in tabel 2 en tabel 3 AMvB indien werkzaamheden kunnen plaatsvinden onder een specifiek opgestelde 'gedragscode' (zie verder blz.32).

III.3 Wettelijke belangen

Daarnaast is voor ruimtelijke ingrepen, *onder nadere condities*, een ontheffingsregeling van toepassing op een aantal andere wettelijke belangen te weten:

1. Bescherming van flora en fauna (belang b/ Bijlage 1 AMvB, Habitat- en Vogelrichtlijn);
2. Veiligheid van het luchtverkeer (belang c/ Vogelrichtlijn);
3. Volksgezondheid of openbare veiligheid (belang d/ Bijlage 1 AMvB, Habitat- en Vogelrichtlijn);
4. Dwingende reden van groot openbaar belang met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en voor het milieu wezenlijk gunstige effecten (belang e/ Bijlage 1 AMvB, Habitatrichtlijn);
5. Bestendig beheer en onderhoud enz. (belang h);
6. Bestendig gebruik (belang i);
7. Ruimtelijke inrichting of ontwikkeling (belang j).

Hierin bestaat tevens een nader onderscheid tussen de eerstgenoemde 4 belangen en het laatstgenoemde belang dat méér strikte beperkingen kent (zie ook 'wettelijke belangen en tabel 3 AMvB' blz.30).

Dwingende reden van groot openbaar belang

Waar bij het meer algemeen van toepassing zijnde belang '*ruimtelijke inrichting of ontwikkeling*' bij juridisch zwaarder beschermde soorten striktere beperkingen bestaan (deels het *niét* kunnen verkrijgen van een ontheffing) kan een 'groot openbaar belang' uitkomst bieden.

Een 'groot openbaar belang' heeft betrekking op activiteiten die van algemeen, breed maatschappelijk belang zijn. Het moet gaan om openbare belangen, dus niet om activiteiten die enkel ten goede komen aan een particulier, aan enkelen of aan een beperkte regio.

Daarnaast moet het openbaar belang 'van groter gewicht' zijn; dat zal in de meeste gevallen alleen zo zijn als het een lange termijn betreft. Oplossingen voor de korte termijn worden niét aangemerkt als 'dwingende reden van groot openbaar belang'. Een financieel goedkopere oplossing, terwijl ook andere oplossingen reëel zijn, is niet voldoende om een dwingende reden van groot openbaar belang aan te nemen.

Voor de onderbouwing van een groot openbaar belang kan men denken aan de van toepassing zijnde onderdelen/bladzijden van door de overheid vastgestelde ruimtelijke plannen die het project betreffen. Een voorbeeld is een structuurvisie.

Hierna wordt naar aanleiding van de verschillende belangen en op basis van de drie onderscheiden soortlijsten (tabellen AMvB art. 75 Ff-wet), de nadere nuancering beschreven waarbij die drie tabellen kort zijn gekenschetst:

III.4 Tabel 1 AMvB

Deze omvat een categorie soorten waarvoor een algemene landelijke vrijstelling geldt voor art. 8 t/m 12 van de Ff-wet: dit betreft beschermde soorten die in Nederland algemeen voorkomen. Aan die vrijstelling zijn géén voorwaarden verbonden anders dan de *wettelijke zorgplicht* (zie vorige bladzijde). Deze soorten vergen een zogenaamde '*lichte toets*' welke aantoont dat de werkzaamheden het voortbestaan van de betreffende soorten niet in gevaar brengen (zie ook Beoordelingsschema Bijlage 2).

III.5 Tabel 2 AMvB

Toetsingscriteria

Deze tabel 2 omvat een lijst met 'overige soorten' (waaronder bijvoorbeeld alle broedvogels en veel beschermde planten). Indien uit die tabel één of meerdere soorten worden aangetroffen welke door de werkzaamheden worden verstoord en/of bedreigd, vergt dat in principe aanvraag van ontheffing met in de meeste gevallen eveneens een 'lichte toets' (zie echter uitzondering hieronder en bij broedvogels).

Soorten van tabel 2 die door een projectvoornemen schade ondervinden dienen te worden getoetst aan de *landelijke* gunstige staat van instandhouding, wat wil zeggen in hoeverre het voortbestaan van de landelijke populatie wellicht afhankelijk is van het voortbestaan van de onderhavig aangetroffen, lokale populatie.

In de ontheffingsaanvraag dient daarbij te worden aangegeven op welke wijze wordt bereikt dat bedreiging van individuen en verstoring *zoveel mogelijk* wordt voorkomen en in welke mate de functionaliteit van de vaste voortplantings-, rust- en/of verblijfplaats door de activiteiten wordt aangetast, dan wel, op welke wijze die functionaliteit kan worden gegarandeerd (zie Bijlage 3).

Indien wordt uitgegaan van een door de Minister goedgekeurde gedragscode geldt voor deze categorie van tabel 2 AMvB, onafhankelijk van het wettelijk 'belang' waaronder de ingreep valt, echter een vrijstelling voor art. 8 t/m 12 van de Ff-wet zodat formeel geen aanvraagprocedure voor ontheffing nodig is (zie verder onder 'Gedragscode' blz.32).

Uitzonderingsgevallen

Indien zowel de lokale als de landelijke populatie in het geding is, waarvoor vermelding op de Rode Lijst een indicatie vormt (zoals Waterspitsmuis), vergt de soort echter een 'uitgebreide toets' (zie ook Soortendatabase website Ministerie): dan dient te worden aangegeven op welke wijze wordt bereikt dat bedreiging van individuen en verstoring strikt worden voorkomen.

Uitzonderingspositie broedende vogels

Vogels zijn volgens de Vogelrichtlijn gelijkgesteld met tabel 3 AMvB (zie ook DR 2009). Er worden 2 groepen onderscheiden:

- algemene broedvogels
- vogels met jaarrond beschermde nesten (zie 'aangepaste lijst', DR 2009).

Deze groepen vergen een 'uitgebreide toets'.

Voor alle broedende vogels wordt in beginsel *tijdens* het broeden *géén* ontheffing verleend. Met betrekking tot het broedseizoen is in dat kader in de Flora- en faunawet ook *géén standaardbroedperiode* aangegeven. Van belang is of een broedgeval aanwezig is, ongeacht de periode. Voor broedende vogels geldt de algemene Gedragscode (Vogelbescherming 2004) dat deze, zolang ze broeden, *onder géén enkele conditie* mogen worden verstoord (zie ook REG 1979). In principe dient dus het broedseizoen met mogelijk verstorende werkzaamheden te worden ontzien, zoals sloop-, bouw-, grond-, bagger-, onderhouds- en/of andere mogelijk verstorende werkzaamheden op korte afstand van nesten. Broedgevallen van de meeste broedvogels kunnen slechts tijdens het broeden worden geïnventariseerd omdat ze steeds een nest op een nieuwe locatie (kunnen) maken.

Vogelcategorieën met jaarrond beschermde nesten

Vogels worden in de regelgeving onderscheiden in groepen (DR 2009):

- a) Algemeen principe: een groep die zich grotendeels beperkt tot *strikt* het broeden;
- b) Categorie 5 (DR 2009): een groep vogels waarvan de nesten het jaar rond (of jaarlijks opnieuw) worden gebruikt en er *slechts in bijzondere gevallen* beperkingen bestaan, met name '*als zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden dat rechtvaardigen*', bijvoorbeeld wanneer er voor deze soorten in de omgeving geen geschikte alternatieven zijn om te nestelen.
- c) Categorie 1 t/m 4: een nader omschreven groep waarvan de nesten het jaar rond *strikt* beschermd zijn en ook de nesten zelf dus *niet* mogen worden bedreigd of verwijderd, óók niet *buiten* het broedseizoen (waaronder bijvoorbeeld Huismus, Gierzwaluw maar ook uilen, roofvogels en kolonievogels).

Wettelijke belangen m.b.t. broedvogels

Er is in de broedperiode voor broedvogels slechts ontheffing mogelijk indien er zwaarwegende maatschappelijke termen aanwezig zijn die ontheffing voor verstoring van broedende vogels nodig maken, wat slechts in *uitzonderlijke situaties van openbare veiligheid* e.d. aan de orde kan zijn.

De *nesten* van soorten van categorieën 1 t/m 4 zijn het jaar rond beschermd en vergen *te allen tijde, dus jaarrond*, bij potentiële verstoring van de nesten en voor sommige soorten ook het bijbehorende voedselterritorium (zie DR Soortstandaards en zie hierboven), *aanvraag van een ontheffing*.

Een ontheffing kan dan slechts worden verkregen bij het van toepassing zijn van *uitsluitend* de wettelijke belangen die daartoe in de Vogelrichtlijn zijn opgenomen:

- Bescherming van flora en fauna (b): *de letter verwijst naar de corresponderende letter bij art. 2 van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten*);
- Veiligheid van het luchtverkeer (c);
- Volksgezondheid of openbare veiligheid (d).

Indien werkzaamheden *niét* onder de hierboven aangegeven belangen vallen *kan géén ontheffing* worden verkregen: er kan in de vorm van een '*positieve afwijzing*' slechts 'toestemming' voor de ingreep worden verkregen op basis van een door de Minister goedgekeurd plan van maatregelen.

Voor de vogelsoorten uit categorie 5 is ontheffing slechts mogelijk onder bepaalde voorwaarden (DR 2009).

III.6 Tabel 3 AMvB

Toetsingscriteria

Deze tabel omvat een lijst soorten waarvoor *strikte* bescherming geldt. In alle gevallen vereisen deze soorten een '*uitgebreide toets*'. Bij dreigende natuurschade dienen deze soorten *niet alléén* te worden getoetst aan de *landelijke* gunstige staat van instandhouding (zoals bij tabel 2).

Deze dienen óók te worden getoetst aan de *lokale* gunstige staat van instandhouding van de aangetroffen populatie: het gaat er dan om in hoeverre het voortbestaan van de landelijke populatie wellicht afhankelijk is van de lokale populatie.

Afgezien van vermelding op de Rode Lijst vergt dit tevens inzicht in het regionale voorkomen van de betreffende soort (zie ook Soortenstandaard, DR 2011).

In de ontheffingsaanvraag dient daarbij te worden aangegeven in welke mate de functionaliteit van de vaste voortplantings-, rust- en/of verblijfplaats door de activiteiten wordt aangetast, dan wel, op welke wijze die functionaliteit kan worden gegarandeerd (zie Bijlage 3).

Voorts gelden hierbij nog enkele voorwaarden:

- * er dient te worden onderbouwd dat er voor de betreffende activiteit geheel géén alternatieven zijn, dus bijvoorbeeld of de ingreep niet op een andere, minder schadelijke wijze of op een andere locatie kan plaatsvinden;
- * er dienen onder meer maatregelen te worden genomen om te garanderen schade aan individuen van de soort wordt voorkómen ('zorgvuldig handelen', LNV 2005);
- * het 'wettelijke belang' waaronder de ingreep valt, zowel als vermelding in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn en eventuele toepassing van een gedragscode, vormen eveneens toetsingscriteria (zie hieronder).

Bijlage IV van de Habitatrichtlijn

Bij soorten van tabel 3 wordt onderscheid gemaakt in 'Bijlage 1 AMvB' en 'Bijlage IV Habitatrichtlijn'. Voor de laatste groep gelden de strengste beschermingsvoorwaarden: ontheffing kan slechts worden verkregen onder het regiem van enkele specifieke wettelijke belangen zoals die in de Habitatrichtlijn zijn vermeld.

Indien géén van die belangen van toepassing kan worden geacht is ontheffing niet mogelijk, doch kan uitsluitend toestemming voor de ingreep worden verkregen op basis van een door de Minister van EL&I goedgekeurd plan.

Wettelijke belangen en tabel 3 AMvB

1. *Uitsluitend* onder het wettelijke belang '*bestendig beheer en onderhoud*' en dan nog *uitsluitend* bij toepassing van een *gedragscode* (zie blz.32), kan voor soorten van tabel 3 AMvB die *niét* zijn vermeld in de Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn, gebruik worden gemaakt van de vrijstelling op basis van een gedragscode. Voor soorten van tabel 3 AMvB die wél zijn vermeld in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn (zoals vleermuizen), zie punten 3 en 4.

Zónder toepassing van een gedragscode vergen deze soorten in alle gevallen een toetsing bij het bevoegde gezag volgens de procedure van een ontheffingsaanvraag. Daarbij gelden de volgende criteria:

2. in het kader van het belang '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' kan *uitsluitend* voor soorten die *niet* zijn vermeld in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn of in de Vogelrichtlijn, een ontheffing worden verkregen.
3. Onder de belangen '*dringende redenen van groot openbaar belang*' (met inbegrip van redenen van sociale, economische aard of met voor het milieu wezenlijk gunstige effecten, zie blz.26), van '*volksgezondheid en openbare veiligheid*' dan wel '*bescherming van flora en fauna*' kan in *alle gevallen* een ontheffing worden verkregen, *mits* er nadrukkelijk géén alternatieven voor de ingreep beschikbaar zijn.
4. Indien de ingreep *niét* onder de bij punt 3 aangegeven belangen vallen kan voor soorten uit *Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn* géén ontheffing worden verkregen: er kan in de vorm van een '*positieve afwijzing*' slechts 'toestemming'

voor de ingreep worden verkregen indien zodanige werkwijze en eventuele maatregelen worden aangegeven dat de *ecologische functionaliteit* (zie III.7) van het gebied voor de soort *op geen enkel moment* minder wordt dan de beginsituatie: dergelijke wezenlijke natuurschade dient in deze situatie geheel te worden voorkomen.

III.7 Beoordeling functionaliteit vaste rust- en verblijfplaatsen

Indien een voortplantings- en/of vaste rust- of verblijfplaats in het kader van de Habitat- of Vogelrichtlijn in het geding is, moet worden onderbouwd dat door voor te stellen mitigerende maatregelen de ecologische functionaliteit daarvan behouden blijft.

Van belang is dat onder andere inzicht wordt gegeven in het netwerk van voortplantings- en/of vaste rust- of verblijfplaatsen. De functionaliteitstoets omvat de volgende tien punten (DR 2009):

1. *Het moet gaan om een vaste rust- of verblijfplaats: een plek of een gebied dat met een zekere mate van bestendigheid wordt gebruikt, waar dus geen sprake is van incidenteel gebruik.*
2. *De plek of het gebied blijft voorzien in alles wat nodig is voor een specifiek individu of dier in dat gebied en voor alle exemplaren van de populatie ter plekke, om succesvol te rusten (of voort te planten).*
3. *Er is op geen enkel moment, zelfs niet tijdelijk, een achteruitgang van de ecologische functionaliteit van de (voortplantings- en/of) vaste rust- en verblijfplaats. De diverse functies die een gebied of een plek heeft, moeten dus behouden blijven.*
4. *Door (het toepassen van) mitigerende maatregelen worden negatieve effecten uitgesloten. Dit kunnen negatieve effecten zijn op de kwaliteit, maar ook op de kwantiteit van de functies die het gebied of de plek vervult voor een soort.*
5. *Mitigerende maatregelen zijn preventieve maatregelen. Dat houdt dus in dat in voorkomende gevallen de mitigatie niet alleen al aanwezig is, maar ook functioneert.*
6. *Mitigerende maatregelen moeten leiden tot verbetering of behoud van de ecologische functionaliteit van de plek of het gebied (kwantitatief en/of kwalitatief) voor de betreffende soort.*
7. *Het positieve effect van mitigatie geeft in evenredige mate ruimte voor de negatieve effecten van de ruimtelijke ingreep. De totale duurzame ecologische functionaliteit mag op geen enkel moment slechter worden dan de beginstand. Zowel de kwantiteit als de kwaliteit moeten behouden blijven of worden verbeterd.*
8. *Het succes van mitigerende maatregelen moet met een hoge mate van zekerheid vóóraf vaststaan. Dit wordt beoordeeld aan de hand van objectieve criteria en de eigenschappen en de specifieke ecologische waarden van de plek of het gebied.*
9. *De staat van instandhouding en de zeldzaamheid van een diersoort zijn van belang bij het treffen van mitigerende maatregelen. Hoe zeldzamer de soort, hoe hoger de graad van zekerheid van succes moet zijn.*
10. *De controle op het effect van de maatregelen is onderdeel van het ecologisch werkprotocol. Een ecologisch werkprotocol moet voorzien in toezicht op het uitvoeren van de mitigerende maatregelen. Zonder dit onderdeel garandeert het plan niet dat de functionaliteit van de beschermde plaatsen behouden blijft.*

III.8 Gedragscode

Algemeen

Naast de algemene gedragscode voor broedende vogels zijn er ook verschillende gedragscodes voor specifieke werkzaamheden beschikbaar.

Toch vergt dat in alle gevallen het in acht nemen van de nadere voorwaarden zoals in de betreffende gedragscode zijn vastgelegd.

Bij het werken onder een gedragscode blijven overigens, net zoals zónder gedragscode, natuuronderzoek en rapportage daarvan eveneens wettelijk verplicht en worden de nadere voorwaarden voor het werken onder de gedragscode, in die gedragscode en een daarop gebaseerd Werkprotocol Flora en Fauna, nader uitgewerkt.

Een gedragscode kan slechts van toepassing worden verklaard indien de betreffende initiatiefnemer zich aantoonbaar daaraan heeft verbonden en de daaraan gekoppelde voorwaarden in acht neemt. De initiatiefnemer blijft daarbij eindverantwoordelijk voor de wijze van uitvoeren.

Wettelijke belangen en vrijstelling van de ontheffingsplicht

Toepassing van een vrijstelling van de ontheffingsplicht voor de artikelen 8 t/m 12 Ff-wet op basis van een gedragscode bij mogelijke bedreiging is deels afhankelijk van het wettelijk belang waaronder de ingreep moet worden gerekend.

Bij soorten van tabel 2 AMvB maakt het 'belang' geen verschil.

Met betrekking tot soorten van tabel 3 AMvB is de vrijstelling bij verstoring, onder nadere condities, slechts van toepassing op twee categorieën van activiteiten ('belangen'), te weten:

- bestendig beheer en onderhoud in landbouw, bosbouw, watergangen en bermbeheer;
- bestendig gebruik.

Daarbij is het element '*bestendigheid*' cruciaal: dit slaat zowel op de intervaltermijn als op de 'soort' beheeringreep. Er is sprake van '*bestendigheid*' indien de tussenliggende termijn in de beheercyclus dezelfde is als voorafgaande termijnen. Zodra voorts grote veranderingen in de uitvoering worden doorgevoerd zoals nieuwe technieken, grootschalige maatregelen (bijv. kaalkap, omvorming, grootschalige inhaalslag) is er géén sprake meer van bestendig beheer of onderhoud en valt de ingreep onder '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' (zie LNV 2005).

Indien echter het belang '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' van toepassing is vereisen soorten van tabel 3 AMvB, in overeenstemming met de situatie *zonder* gedragscode, het complete pakket van onderzoeks- en ontheffingsplicht (zie blz.29-30 bij 'tabel 3 AMvB').

Risico: indien bij controle op het werk door de A.I.D. bij vragen aan een uitvoerende werknemer wordt vastgesteld dat aan de betreffende borging niét is/ wordt voldaan, kan het werk onmiddellijk worden stilgelegd totdat aan de vereisten van de betreffende Gedragscode wordt voldaan of alsnog ontheffing is aangevraagd. Dit kan worden voorkomen door een adequaat werktoezicht, óók op het afdoende in acht nemen van de werkvoorwaarden ten aanzien van de Flora- en faunawet, door de opdracht gevende partij.

IV Overige aspecten Ff-wet

IV.1 Ecologisch werkprotocol en ecologische begeleiding

Een ecologisch werkprotocol wordt in sommige situaties als voorwaarde verbonden aan de ontheffing: het vormt een uitwerking van de mitigerende en preventieve maatregelen om strikt te voorkomen dat natuurschade ten aanzien van soorten uit tabel 2 en 3 AMvB ontstaat.

Dit 'ecologisch werkprotocol' omvat een bestekachtig document waarin werkvoorwaarden en -richtlijnen worden aangegeven om te garanderen dat de werkzaamheden worden verricht conform de Flora- en faunawet (en eventueel de gedragscode) en de in het verlengde daarvan opgestelde Natuurtoets. Deze richtlijnen vormen een concrete en afrekenbare uitwerking van de uitgangspunten, werkwijzen, mitigerende en preventieve maatregelen om natuurschade door de werkzaamheden zoveel als mogelijk te voorkomen. Het uitvoeren van de maatregelen dient daarbij aantoonbaar plaats te vinden door of onder begeleiding van een (ecologisch) 'ter zake kundige' en verslaglegging daarvan.

Bij het verrichten van werkzaamheden onder een gedragscode vormen het opstellen van een werkprotocol en begeleiding van (preventieve) maatregelen door een ecologisch deskundige, een standaardvoorwaarde.

IV.2 Verplicht ter inzage aanwezig op het werk

Op het werk dienen voor een controlerend ambtenaar *te allen tijde*, onafhankelijk van gedragscode of ontheffing, de stukken met betrekking tot Flora- en faunawet ter inzage aanwezig te zijn op straffe van het onmiddellijk stilleggen van het werk, tot aan deze verplichting voldaan is.

Werkend *zonder* het regiem van vrijstelling op basis van de Gedragscode betreffen dit:

- de Natuurtoets,
- de schriftelijke beoordeling m.b.t. een eventueel aangevraagde ontheffing/ goedkeuring,
- het eventueel vereiste Werkprotocol Flora en Fauna,
- de eventueel vereiste ecologische verslaglegging van de begeleidende ecooloog over te nemen preventieve maatregelen.

Voorts dient, indien van toepassing, het uitvoerend personeel er aantoonbaar van op de hoogte te zijn dat er wordt gewerkt onder het regiem van de Gedragscode en welke consequenties dat heeft.

V Natuurbeschermingswet en provinciale regelgeving

V.1 Wetgeving

Naast het *soorten*beleid van de Ff-wet is er tevens een natuurbeleid met betrekking tot *gebieden* vastgelegd in de Nb-wet, waaronder Beschermde natuurmonumenten, Natura 2000/ Vogelrichtlijngebieden ('Wetlands') en Habitatrichtlijngebieden vallen.

Behalve dat ingrepen in dergelijke *gebieden* eveneens toetsing vergen aan de Nb-wet, kan de Nb-wet tevens van kracht zijn *buiten* die gebieden, de zogenaamde '*externe werking*'. Dit is van toepassing indien faunasoorten waarvoor gebieden beschermd zijn ('aangewezen soorten'), ook significant gebruik maken van gebieden *buiten* het aangewezen beschermde gebied, zoals voor foerage (ganzen, watervogels e.d.) of overwintering (vleermuizen).

Significante verstoring van deze soorten ook buiten het beschermde gebied is in conflict met de instandhoudingsdoelen van het beschermde gebied, waarop de '*externe werking*' van de Natuurbeschermingswet van kracht is (art.16 lid 4).

Op grond daarvan vormt dan náást toetsing van de voorgenomen ingreep aan de Ff-wet, ook toetsing daarvan aan de Nb-wet een wettelijke verplichting.

V.2 Provinciale regelgeving

Ook provincies kunnen een eigen gebiedenbeleid hebben, onafhankelijk van de Ff-wet en vastgelegd in de Verordening Ruimte (voorheen Streekplan).

Maar provincies vormen in veel gevallen ook het 'bevoegde gezag' met betrekking tot de handhaving van de regelgeving met betrekking tot beschermde gebieden welke eveneens zijn vastgelegd in de Verordening Ruimte.

Met betrekking tot de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) hebben rijk en provincie samen de spelregels bepaald, welke eveneens worden gehandhaafd door de Provincie, bestaande uit een 'nee tenzij'-beleid indien de ingreep binnen het begrensde EHS-gebied *ruimtelijke* consequenties heeft (zie ook toelichting van de website van Dienst Regelingen, volgende bladzijde): de EHS is eveneens opgenomen in de Verordening Ruimte.

V.3 Mogelijke consequenties gebiedsbescherming

Een ruimtelijke- of beheeringreep vergt in ieder geval, naast een toetsing aan de Ff-wet, eveneens een toetsing aan de verordening Ruimte.

* Indien de ingreep (deels) binnen de grenzen van een beschermd gebied vallen vergt dat een vergunningprocedure, welke los staat van de ontheffingsprocedure Ff-wet. Daarin is voor de besluitvorming het beheersplan 'leidend'.

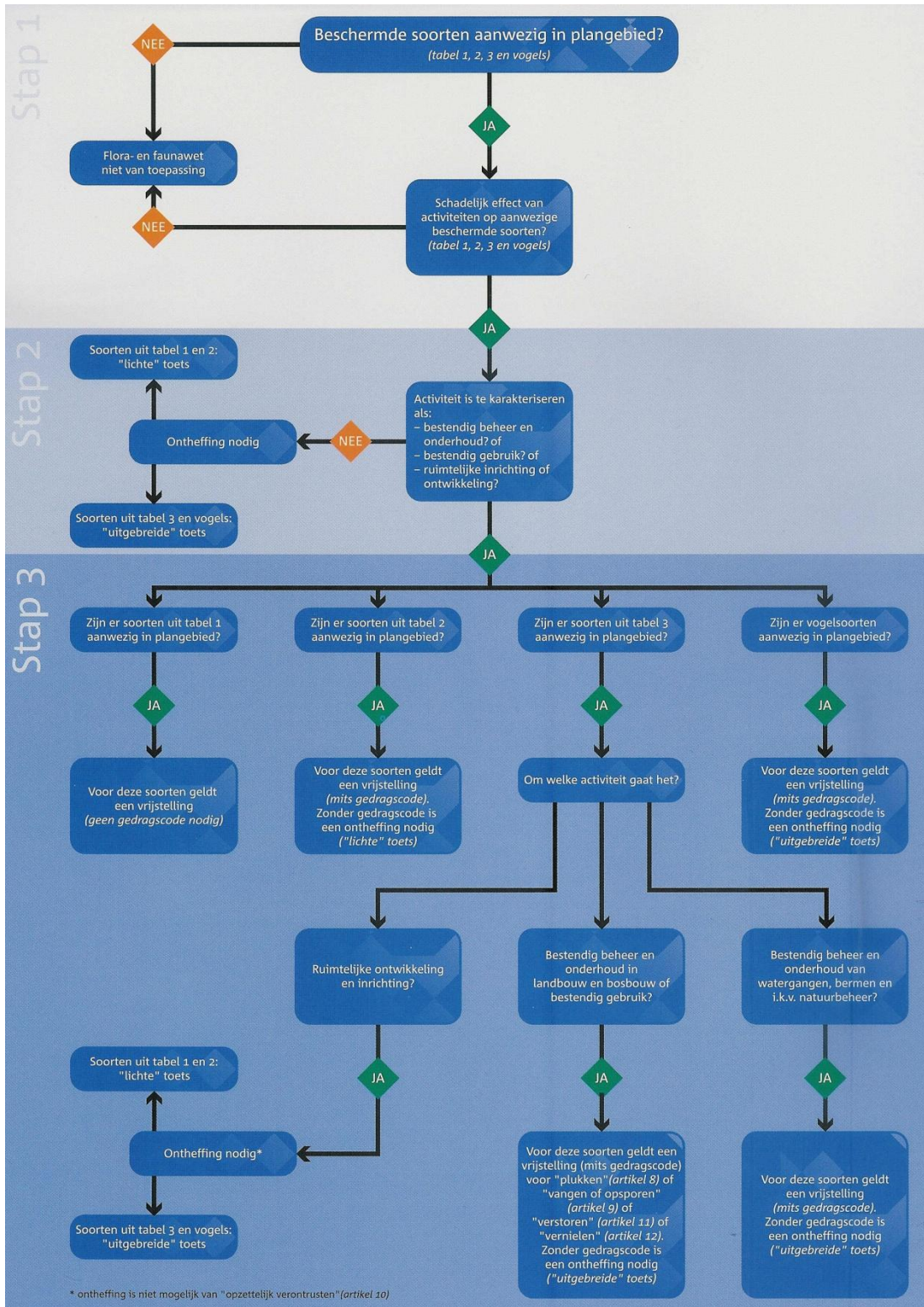
* Indien in de nabije omgeving van de planlocatie een beschermd natuurgebied aanwezig is vergen de uitkomsten van het flora- en fauna onderzoek eveneens toetsing aan de soorten welke voor het beschermde gebied zijn aangewezen: indien de '*externe werking*' van de Nb-wet van kracht is, in welk geval aangewezen soorten uit het beschermde gebied, mede significant gebruik maken van de planlocatie vergt dat eveneens een vergunningprocedure Nb-wet.

Ecologische Hoofdstructuur (toelichting website DR)

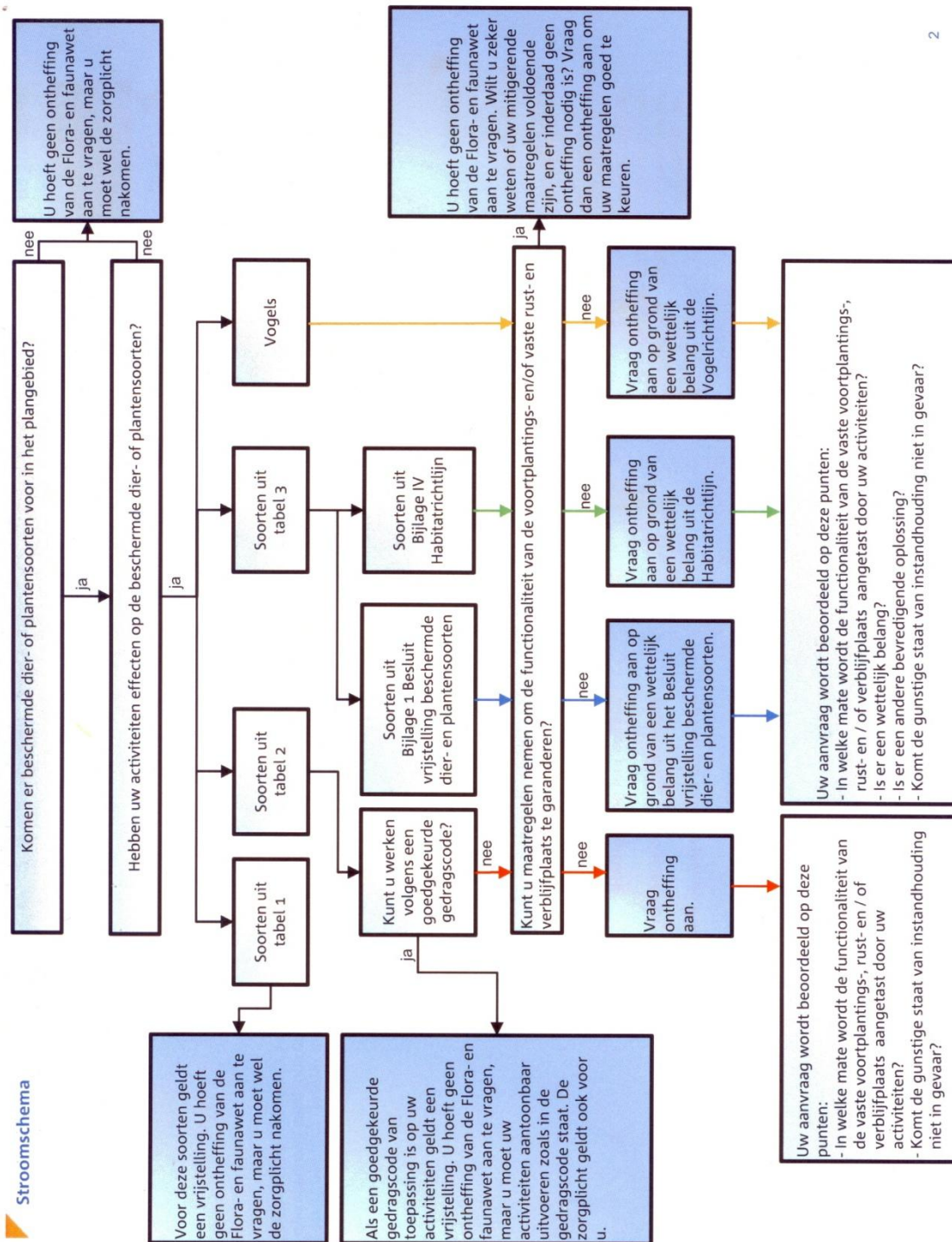
Door nieuwe natuur te ontwikkelen, kunnen natuurgebieden met elkaar worden verbonden. Zo kunnen planten zich over verschillende natuurgebieden verspreiden en dieren van het ene naar het andere gebied gaan. Het totaal van al deze gebieden en de verbindingen ertussen vormt de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) van Nederland.

Bij de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) werken verschillende overheden samen. Het Rijk heeft in 1995 in grote lijnen de grenzen van de EHS vastgesteld in het Structuurschema Groene Ruimte en deze grotendeels netto begrensd weergegeven in de Nota Ruimte in 2004. Het Rijk financiert verder grotendeels de aankoop, de inrichting en het beheer van gebieden in de EHS. De provincies bepalen om welke gebieden het precies gaat. Deze gebieden worden meestal in het streekplan of het provinciaal omgevingsplan opgenomen. De provincies bepalen ook welke subsidies grondeigenaren kunnen krijgen voor natuurbeheer en -ontwikkeling. Gemeenten leggen in bestemmingsplannen nauwkeurig vast wat wel en niet mag in een EHS-gebied. Bestemmingsplannen beschermen echter niet tegen vervuiling uit nabijgelegen gebieden. Daarvoor is milieubeleid nodig. Dit milieubeleid is een gezamenlijke inspanning van alle overheden, inclusief de waterschappen.

BIJLAGE 2 – BEOORDELINGSSCHEMA HANDELWIJZE FF-WET

BIJLAGE 3 – STROOMSCHEMA ONTHEFFINGSPROCEDURE (sinds augustus 2009)

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Bos/ F. (2006), M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay, I. Wynhoff, De Vlinderstichting. De Dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming. Nederlandse Fauna 7, Leiden. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey – Nederland.
- Broekhuizen/ S. (1992), B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk en J.B.M. Thissen (red.): Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Creemers (2009) Raymond.C.M. en Jeroen J.C.W. van Delft (Ravon)/ redactie: De Amfibieën en Reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- DLG 2006, intern werkkader. Handreiking Flora- en faunawet, versie 1.0-31 oktober 2006. Dienst Landelijk Gebied, Ministerie van LNV (thans EL&I).
- Dijkstra/ V.V.A. (1997). Belangrijke zoogdiergebieden in Nederland. Mededeling 37 van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VVZ). Rapport in opdracht van het Ministerie van LNV, Directie Natuurbeheer.
- Dijkstra/ Klaas-Douwe B. (2002), Vincent J.Kalkman, Robert Ketelaar, Michiel J.T. van der Weide: De Nederlandse Libellen (Nederlandse Fauna 4). KNNV Uitgeverij.
- Dort/ Klaas van (2002), Chris Buter en Paul van Wielink. Veldgids Mossen. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- DR 2009. Wijziging beoordeling ontheffing Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen en aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten. Brief van de Dienst Regelingen, ffw2009.corr.046 van 25 augustus 2009, Ministerie van LNV (thans EL&I).
- DR 2011. Soortenstandaard Rustreeppad *Bufo calamita*. Dienst Regelingen, december 2011.
- DR 2011. Soortenstandaard Gewone dwergvleermuis *Pipistrellis pipistrellis*. Dienst Regelingen, december 2011.
- FLORON (2011). Nieuwe Atlas van de Nederlandse Flora. Stichting FLORON, Nijmegen.
- Hustings/ Fred (2002) en Jan-Willem Vergeer. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Nederlandse Fauna 5. SOVON, Uitgeverij K.N.N.V. te Utrecht.
- Ketelaar, Robert & Calijn Plate (2001). Handleiding Landelijk Meetnet Libellen. Rapportnr. VS 2001.28, De Vlinderstichting, Wageningen & Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

- Limpens/ H.J.G.A. (1997), K. Mostert en W. Bongers: Atlas van de Nederlandse Vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- LNV 2005 (Ministerie van), Regeling van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit: brochure 'Buiten aan het werk ? Houd tijdig rekening met beschermde dieren en planten !' (n.a.v. AMvB art. 75 Ff-wet).
- Musters/ Kees (1992). De Rugstreepad. Orgaan van de Stichting Duin, nr. 41, december 1992.
- NDFD (2013). Quickscanhulp, registratie in samenwerking tussen Het Natuurloket, Gegevensautoriteit Natuur en Regelink, maart 2013.
- RAVON 46 (2012), nr. 4 december, waarnemingenoverzicht 2011.
- REG 1979, Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen inzake het behoud van de vogelstand (Vogelrichtlijn, EEG 79/409, laatstelijk gewijzigd in 2006).
- REG 1992/1997, Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen inzake de instandhouding van de natuurlijke Habitats en de wilde flora en fauna (Habitatrichtlijn, EEG 92/43, laatstelijk gewijzigd in 1997).
- Reinhold/ Jeroen (2005). De Ringslang in Flevoland. Tijdschrift Ravon 21 7(3) 2005.
- Rijsewijk/ Arnold van (2006): Een Rugstreepad in de Polder. Uitgave Ravon Friesland, druk Messerschmidt Grafische Diensten, Roosendaal.
- Rijsewijk/ Arnold van (2012): Kansen voor de heikikker ? Uitgave Stichting Ravon I.
- Siebelink/ Bart (2003) & Arjan van der Lugt. Schaduw verdrijft Ringslang uit Gouds biotoop. Ravon 16 - 6(1) 2003.
- Smit, G.F.J. en A. Zuiderwijk (2003). Handleiding voor Monitoring van Reptielen in Nederland. Ravon-WM, CBS 2003.
- Spikmans, Frank (2008) & Theo de Jong, Fabrice Ottburg, Jan Kranenbarg. Methodieken en richtlijnen voor verspreidingsonderzoek naar Bittervoorn, Kleine modderkruiper en Grote modderkruiper. Stichting Ravon, Nijmegen i.s.m. het CBS.
- Spitzen-van der Sluis, Annemarieke (2009) & Arnold van Rijsewijk. Voortplantings-succes van de Rugstreepad in een intensief gebruikt agrarisch landschap. Tijdschrift RAVON - 31, augustus 2009/ jg. 10 nr.4.
- Staatsblad 2004/501, publicatie AMvB art. 75 Ff-wet, houdende wijziging van een aantal algemene maatregelen van bestuur in verband met wijziging van art. 75 van de Flora- en faunawet en enkele andere wijzigingen.

Vries/ Henk de (2003), Robert Ketelaar, Victor Mensing, Kees Mostert. De Groene Glazenmaker in Zuid-Holland. Vlinderstichting Rapport VS2003.018.

Wynhoff/ I. (1995) en C.A.M. van Swaay. Bedreigde en kwetsbare Dagvlinders in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. De Vlinderstichting, Wageningen.

GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN

A.I.D.

Algemene Inspectiedienst, controle- en opsporingsdienst Ministerie van EL&I welke zich bezighoudt met de handhaving van de wet- en regelgeving van EL&I.

AMvB art. 75 Ffwet

een Algemene Maatregel van Bestuur, in dit geval met betrekking tot art. 75 van de Flora- en faunawet, waarin de wetgeving nader wordt uitgewerkt (zie ook LNV 2005);

compenserende maatregelen

te treffen maatregelen waarbij in ruil voor het bewerkstelligen van natuurschade op de ene plaats vervangende natuurwaarde elders worden gecreëerd;

ecologische functionaliteit:

het totaal van alle relevante gebruiksaspecten van een diersoort als onderdeel van hun levenswijze (verblijfplaatsen, vaste verplaatsingsroutes, foerageren, voortplantingsfuncties e.d.);

EHS Ecologische Hoofd Structuur;

EL&I, Minister/ Ministerie van:

Economische zaken, Landbouw en Innovatie;

fauna

dierlijke organismen waaronder zoogdieren, vissen, vogels, amfibieën, reptielen, insecten en andere ongewervelden;

Ff-wet

Flora- en faunawet welke onder meer de beschermingskaders met juridische verboden, verplichtingen, voorwaarden en toestemmingen biedt voor (het omgaan met) flora en fauna;

Flora plantaardige organismen zoals houtgewassen, kruidachtige gewassen, grassen en waterplanten;

FLORON

coördinatie floristisch onderzoek Nederland;

foerageren

naar voedsel zoeken;

GAN

Gegevensautoriteit Natuur, onafhankelijke overheidsinstantie met de verantwoordelijkheid voor het verzamelen van natuurgegevens, ingesteld door het Ministerie van LNV (thans EL&I);

habitat

typische woonomgeving van een bepaalde soort;

Habitatrichtlijn, HR-soorten

soorten planten of dieren welke zijn opgenomen in de verschillende Bijlagen van de Europese habitatrichtlijn:

Bijlage II: dier- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is;

Bijlage IV: dier- en plantensoorten van communautair belang die strikt moeten worden beschermd;

Bijlage V: soorten waarvoor bij de exploitatie (bijv. kikkerbiljetjes) een beheersplan vereist is (wat hier echter niet het geval is);

koor, kooractiviteit

Het gezamenlijk ten gehore brengen van een (veelal nachtelijke) lokroep door amfibieënsoorten (bijvoorbeeld Rugstreeppad);

larve(n)

een tussenstadium in de ontwikkeling tussen eitjes en 'voortplantingsvorm' van amfibieën en libellen;

LNV het voormalige Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;

maaiveld

al of niet begroeide bovenkant/ oppervlakte van het terrein;

mitigeren/ mitigerende maatregelen

het zodanig aanpassen van een (plan voor een) ingreep of uitvoeringswijze (met eventuele specifieke maatregelen of voorwaarden) dat de negatieve effecten op de natuur ('natuurschade') tot een minimum worden beperkt of worden voorkomen;

natuurschade

de schade welke door werkzaamheden aan ter plaatse voorkomende (individuen van) beschermde soorten planten en dieren en vaste verblijf- en voortplantingsplaatsen daarvan, wordt toegebracht door bedreiging, verwonding, beschadiging of aantasting van de leefomgeving of specifieke biotoopomstandigheden;

Nb-wet

Natuurbeschermingswet: de geldende wetgeving ten aanzien van rijksbeleid met betrekking tot natuurgebieden zoals (Staats-)Natuurmonumenten, Vogel- en Habitatrictlijngebieden en Natura 2000-gebieden;

NDFF

Nationale Databank Flora en Fauna;

ongewervelde soorten

diersoorten zónder dan wel met een uitwendig skelet, zoals weekdieren, kevers, mieren en insecten;

onthefing (Ff-wet)

een in het kader van de Flora- en faunawet aangegeven toestemming tot onder meer het verstoren of (per ongeluk, onvermijdelijk,) doden van beschermde dieren en/of vernietigen van beschermde planten en hun groeiplaats welke bescherming in genoemde wet wordt geregeld;

organisme

behorende tot de levende natuur (plant, dier etc.); ;

paddentrek

dit betreft Gewone pad, waarvan de dieren jaarlijks uit hun landhabitat terugkeren naar hun oorspronkelijke geboorteplek in een oeverzone om zich daar opnieuw voort te planten (leggen van eierstrengen langs de oever); dit brengt een opmerkelijk massale 'trek' van de dieren met zich mee vanuit de hele omgeving naar die oeverlocatie (*maanden maart-april*);

PGO Particuliere Gegevensverzamelende Organisatie;

pioniersoort

een planten- of diersoort die dynamische milieu's (zie aldaar), als leefomgeving prefereert en ook snel en/of over grotere afstand een nieuw leefgebied kan koloniseren;

populatie

groep individuen van één soort die, levende in een bepaald gebied, een voortplantingseenheid vormen;

RAVON

Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland;

Rode Lijst, RL-soorten

soorten planten of dieren die zijn vermeld op een gepubliceerde lijst van in Nederland bedreigde dier- of plantensoorten (zie literatuur);

schuilplaat, schuilplatenonderzoek

een tijdelijk in het onderzoeksgebied neergelegde plaat van een kunstmatig materiaal dat als schuilgelegenheid aantrekkingskracht heeft op amfibieën zodat met regelmatig bezoeken en omkeren van de platen kan worden vastgesteld welke soorten er in het terrein aanwezig zijn;

soortgroep

groep organismen van dezelfde klasse of ondersoort: vaatplanten, mossen, zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën, vissen, insecten (ondersoorten: vlinders, libellen enz.);

SOVON

Vereniging SOVON Vogelonderzoek Nederland;

uurhok

een hok van 5 x 5 kilometer = 25 kilometerhokken (zie ruitennet op topografische kaarten 1 : 25.000/ 1 : 50.000)

vaste verblijfplaatsen (Ff-wet)

DLG 2006: zomer-, winter- of paarverblijfplaatsen, vaste migratie- en vliegroutes en cruciale foerageerplekken van vleermuizen; vaste voortplantingslocaties van amfibieën; vaste verblijfplaatsen van Kleine modderkruiper, e.d.; schuil- en broedplaatsen van vogels welke jaarlijks opnieuw als zodanig worden gebruikt (DR 2009);

verspreidingsgegevens/ -onderzoek

met steekproefonderzoek vastgestelde gebieden waar een bepaalde soort verwacht kan worden;

vrijstelling

een in het kader van de Flora- en faunawet geregelde toestemming tot onder meer het verstoren of (per ongeluk, onvermijdelijk,) doden van beschermde dieren en/of vernietigen van beschermde planten en hun groeiplaats welke bescherming in genoemde wet wordt geregeld, voor bepaalde categorieën werkzaamheden en onder voorwaarden (AMvB art. 75 Ffwet; zie ook LNV 2005);

VZZ

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming;

wettelijk belang

in de Flora- en faunawet zijn een aantal verschillende wettelijke belangen onderscheiden op basis waarvan het beschermingsregime mede wordt genuanceerd.

zorgplicht

de in de Ffwet vastgelegde plicht (art. 2 Ffwet) dat iedereen voldoende zorg in acht moet nemen voor alle in het wild voorkomende dieren (en dus niet alleen de beschermde) en hun leefomgeving. Dit is een algemene fatsoenseis die voor iedereen geldt. Overigens geldt de zorgplicht ook voor planten (LNV 2005).
